

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

навчально-науковий медичний інститут

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра психології

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»

В.о.завідувача кафедри психології

_____ Володимир ШЕВЧЕНКО

«_____» _____ 2025 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему:

**ВПЛИВ МУЗИКИ НА ПОВЕДІНКУ
ТА ЇЇ ПРОЯВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Керівник:

викладач

Філіпенко Вікторія Вікторівна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

директор ЗДО №48 МО ММР

Пухалевич Людмила Олександрівна

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконала:

студентка VI курсу групи 665 М

Мечет Олександра Русланівна

(П.І.Б.)

Спеціальності:

053 «Психологія»

(шифр і назва спеціальності)

ОПП:

«Психологія»

Миколаїв – 2025 рік

(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення	навчально-науковий медичний інститут
Кафедра, циклова комісія	кафедра психології
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	053 «Психологія»
ОПП / ОНП	«Психологія»

В.о.завідувача кафедри психології

Володимир ШЕВЧЕНКО

“ ” 2025 року

Мечет Олександрі Русланівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи): Вплив музики на поведінку та її прояви у дітей дошкільного віку

керівник роботи: Філіпенко Вікторія Вікторівна, викладач
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Чорноморського Національного університету імені Петра Могили від «14» жовтня 2025 року № 240.

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «24 листопада 2025 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури, додатки (якщо є).

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) згідно з планом кваліфікаційної роботи магістра.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) не планується

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Філіпенко В.В.		
Розділ 1	Філіпенко В.В.		
Розділ 2	Філіпенко В.В.		
Розділ 3	Філіпенко В.В.		
Висновки	Філіпенко В.В.		

7. Дата видачі завдання 14.10.2025

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	вересень 2025	
2.	Розділ 1. Теоретичні засади впливу музики на поведінку дітей дошкільного віку	вересень 2025	
3.	Розділ 2. Емпіричне дослідження впливу музики на поведінку та її прояви у дітей дошкільного віку	вересень-жовтень 2025	
4.	Розділ 3. Корекційна програма з усунення проблем поведінки та її проявів у дітей дошкільного віку	жовтень 2025	
5.	Висновки	листопад 2025	
6.	Передкваліфікаційна практика	06.10 – 18.10. 2025	
7.	Оформлення списку використаних джерел та літератури, додатків	листопад 2025	
8.	Попередній захист	27.11.2025	
9.	Рецензія на кваліфікаційну роботу	02.12.2025	
10.	Захист кваліфікаційної роботи	17.12 2025	

Студент

(підпис)

Мечет О.Р.

(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Філіпенко В. В.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Мечет О. Р. Вплив музики на поведінку та її прояви у дітей дошкільного віку. Кваліфікаційна робота на здобуття другого ступеня вищої освіти (магістр) зі спеціальності 053- «Психологія». Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2025.

Магістерська робота присвячена дослідженню впливу музики на поведінку дітей дошкільного віку та особливості її проявів. Актуальність теми даного дослідження визначається тим, що розуміння того, як саме впливає музика на формування позитивних моделей поведінки дітей та поступовому ускладненню їх культури емоцій та адаптації у соціумі, допомагає розширити діапазон застосування музики як доступного інструменту в психології, чия дієвість є підтвердженою у запитах, що пов'язані з емоційною культурою та процесами адаптації у соціумі.

Об'єкт дослідження - поведінка дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження - вплив музики на поведінку та її прояви у дітей дошкільного віку.

У роботі визначено особливості поведінки кожного вікового періоду, розглянуто особливості підходів до вивчення поведінки дітей та застосування музики як інструменту для роботи з особливостями поведінки дітей, задля покращення їх адаптації у соціумі.

Емпірично перевірено ефективність тренінгової програми, спрямованої на покращення показників саморегуляції, емоційності дітей, появу у них більш спокійної та стабільної поведінки.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів роботи в діяльності педагогів, музичних керівників і практичних психологів для вдосконалення системи музично-виховної роботи у закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: *психологія, поведінка, музикотерапевтичні сесії, біхевіористичні підходи, психокорекційна програма, процеси адаптації, соціум.*

ABSTRACT

Mechet, O. R. The Influence of Music on Behavior and Its Manifestations in Preschool Children. Qualification work for obtaining a second degree of higher education (Master's) in the specialty 053 - "Psychology." Chornomorsk National University named after Petro Mohyla, Mykolaiv, 2025.

The master's thesis is dedicated to the study of the influence of music on the behavior of preschool children and the peculiarities of its manifestations. The relevance of this research topic is determined by the understanding of how music influences the formation of positive behavior models in children and the gradual complexity of their emotional culture and adaptation to society, which helps to expand the range of music as an accessible tool in psychology, whose effectiveness has been confirmed in requests related to emotional culture and adaptation processes in society.

Object of Research: The behavior of preschool children.
Subject of Research: The influence of music on behavior and its manifestations in preschool children.

The work identifies the peculiarities of behavior at each age period, examines the approaches to studying children's behavior, and the application of music as a tool for working with the peculiarities of children's behavior to improve their adaptation to society.

The effectiveness of a training program aimed at improving self-regulation and emotionality in children, leading to calmer and more stable behavior, has been empirically verified.

The practical significance lies in the possibility of using the results of the work in the activities of educators, music leaders, and practical psychologists to enhance the system of musical educational work in preschool education institutions.

Keywords: *psychology, behavior, music therapy sessions, behavioral approaches, psychocorrectional program, adaptation processes, society.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ МУЗИКИ НА ПОВЕДІНКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	6
1.1. Наукові підходи та практичні приклади впливу музики на поведінку дітей дошкільного віку	6
1.2. Виховний потенціал музики у розвитку особистості дитини.....	12
1.3. Наукові підходи до вивчення впливу музики на поведінку дітей.....	19
Висновки до першого розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МУЗИКИ НА ПОВЕДІНКУ ТА ЇЇ ПРОЯВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	32
2.1 Організація та методи дослідження.....	32
2.2 Аналіз та інтерпретація результатів.....	47
Висновки до другого розділу.....	58
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА З УСУНЕННЯ ПРОБЛЕМ ПОВЕДІНКИ ТА ЇЇ ПРОЯВІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	60
3.1 Розробка корекційної програми з усунення проблем поведінки та її проявів за допомогою музики.....	60
3.2 Аналіз результатів корекційної програми.....	63
Висновки до третього розділу.....	75
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого розуміння того, як музика може слугувати засобом цілеспрямованого впливу на формування позитивних моделей поведінки дітей дошкільного віку, розвитку їхньої емоційної культури та соціальної адаптації.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується підвищеною увагою до особистісного становлення дитини, формування її емоційної сфери, творчих здібностей та соціальної компетентності. У цьому контексті особливої ваги набувають засоби естетичного виховання, серед яких провідне місце посідає музика. Музика як вид мистецтва володіє потужним емоційним впливом, здатним формувати поведінкові реакції, настрої, емоційні стани та світосприйняття дитини.

Дошкільний вік є сенситивним періодом розвитку особистості, коли формуються базові риси характеру, звички, ціннісні орієнтації та соціальні навички. Саме в цей час дитина активно засвоює способи емоційного реагування та регуляції поведінки. Музика, завдяки своїй здатності викликати емоційний відгук, виступає важливим чинником гармонійного розвитку дитини та формування її соціально прийнятної поведінки.

Проблема впливу музики на поведінку дітей дошкільного віку є предметом міждисциплінарних досліджень психології, педагогіки та музичної освіти. У працях вітчизняних і зарубіжних учених (Л. Виготського, Б. Теплова, К. Орфа, З. Кодая, О. Ростовського та ін.) наголошується на значенні музичної діяльності для розвитку емоційної чутливості, уваги, уяви, саморегуляції та соціальних взаємин дітей. Проте, незважаючи на наявність значної кількості досліджень, питання про конкретні механізми впливу музики на поведінкові прояви дошкільників, а також педагогічні умови ефективного використання музики у виховному процесі залишаються недостатньо розкритими. [4]

Мета дослідження – виявити особливості впливу музики на поведінкові реакції дошкільників та обґрунтувати педагогічні умови ефективного використання музичного впливу у виховному процесі.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких **завдань**:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до проблеми впливу музики на особистість дитини.
2. Визначити психологічні особливості поведінки дітей дошкільного віку.
3. Дослідити форми та методи музичної діяльності, що сприяють розвитку позитивних поведінкових проявів.
4. Експериментально перевірити ефективність використання музики як засобу формування соціально прийнятної поведінки дошкільників.

Об'єкт дослідження – поведінка дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – вплив музики на поведінку та її прояви у дітей дошкільного віку.

Методи дослідження:

- Теоретичні: аналіз, узагальнення, порівняння та систематизація наукових джерел з психології, педагогіки, музикознавства; моделювання педагогічних умов музичного впливу на поведінку дітей.
- Емпіричні: спостереження за поведінкою дітей під час музичних занять; бесіди з вихователями, музичними керівниками та батьками; анкетування педагогів і батьків; проведення педагогічного експерименту.
- Методи математичної статистики: кількісна та якісна обробка експериментальних даних, узагальнення результатів для підтвердження достовірності висновків.
- Вибірку осіб склали: вихованці групи ЗДО№48, 10 дівчат і 10 хлопців віком від трьох до шести років.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проходило на базі ЗДО№48, взяли участь 20 осіб: 10 хлопців і 10 дівчат віком від 4 до 6 років з ознаками емоційної нестабільності, труднощами поведінкової регуляції або соціалізації.

Наукова новизна роботи полягає у визначенні взаємозв'язку між музичним впливом і поведінковими проявами дітей дошкільного віку, а також у розробленні педагогічних умов та рекомендацій щодо ефективного використання музики у виховному процесі.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання результатів роботи в діяльності педагогів, музичних керівників і практичних психологів для вдосконалення системи музично-виховної роботи у закладах дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на XII міжнародній науково-практичній конференції “Global trends in science and education” (15-17 грудня) в м. Київ, Україна.

Публікації: Зміст і результати роботи висвітлено у збірці тез 6 наукової конференції « Modern science, trends, challengers, solutions» 17-19 01. 2026, Ліверпуль, Великобританія.

Структура роботи: магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку джерел, який містить 75 праць, з яких 39 українських та 36 українських. Основний зміст роботи викладено на 79 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ МУЗИКИ НА ПОВЕДІНКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Психологічні особливості поведінки дітей дошкільного віку

Поведінка дитини є складним психічним утворенням, яке відображає її ставлення до навколишнього світу, інших людей і самої себе. У науковій літературі поведінку розглядають як сукупність зовнішніх і внутрішніх реакцій, що забезпечують адаптацію індивіда до соціального середовища (Піаже, 1969; Роджерс 1980). Поведінкові акти дитини є проявом її емоцій, мотивів, потреб і когнітивних процесів, тобто поведінка виступає індикатором рівня розвитку особистості.

Сутність поняття «поведінка» у психології дитинства

Поняття поведінки в психології дитинства розглядається як система зовнішніх дій і внутрішніх психічних процесів, через які дитина взаємодіє з навколишнім середовищем та виражає своє ставлення до людей, подій і самої себе. Поведінка є зовнішнім проявом внутрішнього світу дитини, у ній відображаються її потреби, мотиви, емоції, знання, досвід і ціннісні орієнтації.

З позицій сучасної психології, поведінка дитини має мотивовану та цілеспрямовану природу, тобто кожен вчинок є результатом певних внутрішніх спонукань і прагнень. Вона є свідомо регульованою — дитина поступово набуває здатності контролювати свої дії, передбачати наслідки та коригувати власну активність відповідно до соціальних норм і очікувань.

Важливою характеристикою дитячої поведінки є її соціальна зумовленість: формування поведінкових моделей відбувається під впливом сімейного виховання, освітнього середовища, спілкування з однолітками та культурних традицій. У процесі розвитку дитина засвоює соціальні ролі, норми та правила, що визначають прийнятні форми взаємодії з оточенням.

Структура поведінки охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів:

Мотиваційний, який відображає внутрішні потреби та спонукання до дії, когнітивний, пов'язаний з осмисленням ситуації, плануванням і прогнозуванням результатів, емоційний, що виражає почуттєве ставлення дитини до подій, дійовий (поведінковий), який безпосередньо проявляється у вчинках, реакціях і способах дії.

У психологічній науці розрізняють кілька основних типів поведінки дітей: соціально прийнятна (нормативна), яка відповідає вимогам суспільства; девіантна (відхилена), що порушує соціальні норми; адаптивна, яка сприяє гармонійному пристосуванню до середовища, та неадаптивна, що ускладнює процес соціалізації.

Вивчення поведінки дитини має важливе значення для розуміння її особистісного розвитку. Аналізуючи поведінкові прояви, психолог або педагог може визначити рівень сформованості емоційної, мотиваційної та вольової сфер, своєчасно виявити труднощі у розвитку чи соціальній адаптації, а також обрати ефективні стратегії виховного впливу.

На думку К. Роджерса, поведінка дитини відображає процес її самореалізації, прагнення до позитивного зростання та самовираження. Позитивна поведінка виникає за умов прийняття, підтримки та емоційної безпеки. Коли ж дитина відчуває обмеження чи критику, її поведінка набуває захисного характеру - з'являються замкненість, агресія або неслухняність. Отже, поведінка є результатом взаємодії внутрішніх потреб і зовнішніх умов виховання [17].

У віковій психології дошкільний період (приблизно від трьох до шести років) вважається сенситивним для формування базових соціальних і моральних орієнтирів. Саме в цей час закладаються механізми саморегуляції, емоційного контролю, виникає здатність розуміти мотиви своїх і чужих вчинків. Відомий психолог Е. Еріксон визначав цей період як стадію розвитку «ініціативи проти почуття провини»: дитина активно шукає можливість діяти самостійно, експериментувати, приймати прості рішення. Завдання дорослого полягає в тому, щоб

створити безпечні умови для прояву ініціативи, підтримати позитивні моделі поведінки. Якщо цього не відбувається, у дитини може сформуватися невпевненість і пасивність [8].

Під час дорослішання, у межах певного віку у дитини формуються певні знання та навички, прослідковується певна зміна поведінки, яка відповідає особливостям етапу розвитку особи, які в подальшому допоможуть їй якісно і повноцінно жити у суспільстві та взаємодіяти із навколишнім середовищем відповідно до вікових особливостей дитини та її потреб.

Таблиця 1.1

**Особливості поведінки та методів
їх вивчення згідно різних вікових категорій**

Вікова категорія	Особливості поведінки	Методи вивчення поведінки
0–1 рік (немовлята)	- Рефлекси (сосальний, хапальний) - Формування емоційної прив'язаності - Сенсорне сприйняття світу	- Спостереження у природних умовах - Експериментальні стимули (іграшки, голос) - Аналіз емоційної прив'язаності
1–6 років (дошкільний вік)	- Активний розвиток моторики та мовлення - Егоцентризм на ранніх етапах - Поява соціальних ігор	- Спостереження за грою - Бесіди та прості інтерв'ю - Проективні методики (малюнки, казки)
6–10 років (молодший шкільний вік)	- Зростання уваги, пам'яті, мислення - Засвоєння правил та норм поведінки - Формування дружніх взаємин та моральних уявлень	- Спостереження в колективі (школа, гуртки) - Тести на когнітивні та соціальні навички - Анкетування та бесіди для оцінки інтересів і самооцінки
11–17 років (підлітковий вік)	- Формування самосвідомості та автономії - Пошук соціальної ідентичності - Схильність до ризикової поведінки	- Психологічне тестування (особистість, емоції) - Спостереження у соціальному середовищі - Інтерв'ю та групові обговорення

Згідно низки проведених досліджень, поведінка дошкільника формується у процесі діяльності – передусім у грі, що виступає провідною формою активності в цьому віці. У грі дитина опановує соціальні ролі, вчиться діяти за правилами, контролювати власні емоції. Гра створює сприятливі умови для розвитку

внутрішньої регуляції поведінки – здатності планувати дії, стримувати імпульси, враховувати інтереси інших [19].

Велике значення для формування поведінки має емоційна сфера дитини. Емоції не лише супроводжують поведінку, а й визначають її зміст і напрям. За твердженням М. Монтессорі, дитина здатна поводитися гармонійно лише тоді, коли її внутрішній світ перебуває у стані спокою та задоволення. Музика, краса, рух і творчість, на її думку, є засобами встановлення цього емоційного балансу [61].

Психологи вказують на те, що в дошкільному віці поведінка ще значною мірою імпульсивна, оскільки процеси гальмування та самоконтролю тільки формуються. Діти реагують переважно на зовнішні стимули - емоційні, сенсорні чи соціальні. У цей період дорослі мають навчити дитину переносити емоційні переживання у соціально прийнятні форми поведінки, зокрема через художньо-творчу діяльність [20].

Дослідження У. Бронфенбреннера доводять, що поведінка дитини формується у контексті системних взаємодій між різними середовищами – сім'єю, дитячим садком, групою однолітків, культурним простором. Саме гармонійна взаємодія цих мікросистем створює передумови для розвитку врівноваженої поведінки [11].

Поведінка дитини формується під впливом складної системи взаємодій, що включає безпосереднє соціальне оточення та ширші культурні та соціальні структури. Теорія екологічного розвитку У. Бронфенбреннера підкреслює, що дитина розвивається у рамках багаторівневої системи мікро-, мезо-, екзо- та макросистем, де кожен рівень має специфічний вплив на формування її поведінки [11].

Сім'я є первинною мікросистемою, де дитина засвоює базові соціальні норми, цінності та принципи емоційної регуляції. Через щоденну взаємодію з батьками та іншими членами сім'ї дитина опановує основи моральних оцінок, формується самоконтроль та здатність до емпатії. Дослідження показують, що пос-

лідовність і стабільність виховання сприяють формуванню врівноваженої поведінки, тоді як конфліктні або непослідовні взаємодії можуть провокувати емоційну нестабільність [11; 36].

Заклади освіти, як от дитячий садок та школа, виступають середовищем розширеного соціального контакту. Вони забезпечують умови для розвитку соціальних навичок, здатності до організованої діяльності та адаптації до правил і норм, не пов'язаних безпосередньо з родиною. Взаємодія з педагогами та участь у колективних заходах сприяє розвитку дисципліни, емоційної регуляції та соціальної компетентності, що є ключовими чинниками формування врівноваженої поведінки [43].

Однолітки формують середовище соціалізації, яке підтримує розвиток автономії та соціальної ідентичності. Взаємодія з ровесниками допомагає дитині навчитися вирішувати конфлікти, будувати дружні стосунки та оцінювати власні соціальні навички. Участь у групових іграх і спільних проектах сприяє розвитку навичок співпраці, дотримання правил і врахування інтересів інших членів групи [15].

Культурна та соціальна система (макросистема) визначає моральні та етичні орієнтири, світогляд дитини та її соціальні ролі. Вона включає традиції, соціальні норми, медіа, релігійні цінності та закони суспільства. Дослідження С. Гоффа свідчать, що культура, яка цінує повагу, толерантність та співпрацю, сприяє розвитку ввічливої та врівноваженої поведінки, тоді як медіа та популярні культурні моделі можуть формувати стандарти соціальної поведінки та очікувані ролі [51].

Формування поведінки дитини є результатом гармонійної взаємодії всіх мікросистем. Коли сім'я, заклади освіти, однолітки та культурне середовище функціонують узгоджено, дитина набуває соціально адаптованої, емоційно стійкої та врівноваженої поведінки. Такий підхід до розгляду розвитку дитини підкреслює необхідність комплексного аналізу взаємодії всіх рівнів соціального оточення для забезпечення її оптимального психосоціального розвитку.

В українській психологічній і педагогічній науці поведінка дошкільника розглядається як результат поєднання емоційного, когнітивного й соціального досвіду. Дослідники підкреслюють, що розвиток емоційного інтелекту - здатності розуміти й регулювати емоції - є базовою умовою виховання адекватної поведінки. Емоційно збагачені види діяльності, особливо музика, допомагають дитині вчитися розпізнавати й виражати почуття, формуючи таким чином внутрішню дисципліну та емпатійність [15; 31; 44; 24].

Серед важливих психологічних характеристик поведінки дошкільників виокремлюють:

емоційну чутливість, тобто схильність до сильного емоційного реагування на зовнішні подразники, ситуативність поведінки, коли дії дитини залежать від конкретної ситуації, а не від сталих правил, наслідувальність, що виявляється у копіюванні моделей поведінки дорослих і однолітків, прагнення до схвалення як провідний мотив поведінкових дій, творчу активність – потребу експериментувати, грати, імпровізувати.

Ці особливості визначають шляхи педагогічного впливу: поведінку дошкільника неможливо сформувати через заборони чи суворі вимоги; натомість ефективним є створення емоційно насиченого, естетичного та доброзичливого середовища, яке стимулює позитивні реакції.

У цьому контексті важливо підкреслити, що музика володіє потужним психоемоційним потенціалом, здатним впливати на поведінку через емоційне переживання, ритм, мелодію, інтонацію. Звукові образи музики викликають у дитини певні емоції, що, своєю чергою, регулюють поведінкові реакції - заспокоюють, активізують або гармонізують психічний стан. Саме тому психологічні особливості поведінки дітей тісно пов'язані з їхньою здатністю до емоційного відгуку на музичні враження, що стане предметом подальшого аналізу.

Поведінка дитини – це спосіб її активної взаємодії з навколишнім світом, що відображає індивідуальні особливості психічного розвитку, систему мотивів, емоцій і соціальних установок, які визначають характер її вчинків і ставлення до реальності.

Підсумовуючи, можна зазначити, що поведінка дітей дошкільного віку є результатом взаємодії біологічних, емоційних і соціальних чинників. У цьому віці відбувається перехід від безпосередніх реакцій до усвідомлених форм дії, формуються механізми самоконтролю та моральної оцінки. Створення сприятливого емоційного середовища, наповненого естетичними враженнями, є необхідною умовою становлення врівноваженої та гармонійної поведінки. Саме в цьому контексті музика постає не лише як засіб розвитку почуттів, а й як ефективний інструмент виховання поведінкової культури у дітей дошкільного віку.

1.2. Виховний потенціал музики у розвитку особистості дитини

Музика – це не лише форма мистецького самовираження, а й потужний психолого-педагогічний засіб впливу на особистість. Вона безпосередньо впливає на емоційну сферу, формує ціннісні орієнтири, сприяє соціалізації й саморегуляції поведінки дитини. Для дошкільного віку, який є сенситивним періодом емоційного та морального становлення, музика має особливу виховну силу, оскільки її сприйняття відбувається не лише на когнітивному, а й на глибоко емоційному рівні.

Музика впливає на дитину через емоції – універсальну мову, зрозумілу навіть найменшим. За дослідженнями Д. Кемпбелла, музичні звуки здатні активізувати різні психофізіологічні стани: підвищувати концентрацію уваги, знижувати рівень тривожності, стимулювати позитивні емоції. Музика стає своєрідним “емоційним регулятором”, який допомагає дитині гармонізувати внутрішній стан і виражати почуття у прийнятних формах [22].

Відомий психолог і педагог Марія Монтесорі підкреслювала, що музика сприяє розвитку внутрішнього порядку, концентрації уваги й чутливості до гармонії. У її системі музика виступає як “мова душі”, яка формує естетичне відчуття, моральну культуру та здатність до саморегуляції [16].

Емоційна дія музики пов'язана з її структурними елементами – мелодією, ритмом, темпом, динамікою. Наприклад, повільний темп і м'яке звучання сприяють заспокоєнню, а швидкий ритм стимулює активність. Саме тому у практиці виховання дошкільників використовують музичні твори для регулювання поведінкових станів: мобілізації, релаксації, концентрації чи емоційного розвантаження.

Музика має значний вплив на соціальну адаптацію дитини. У колективному музикуванні, співі, рухах під музику формується відчуття спільності, взаємної підтримки, синхронності дій. Такі форми діяльності допомагають дитині навчитися слухати інших, узгоджувати свої дії з партнерами, дотримуватися правил – тобто опановувати основи соціально прийнятної поведінки.

Педагогічна система К. Орфа є одним із найяскравіших прикладів інтеграції музики, руху й гри у виховання. К. Орф вважав, що дитина повинна не просто слухати музику, а створювати її, використовуючи голос, тіло, прості інструменти. Такий підхід сприяє розвитку комунікативності, творчої ініціативи та дисципліни. У процесі спільного музикування діти вчаться узгоджувати власну поведінку з колективом, розвивають почуття відповідальності та співпраці [19].

Музика є одним із найбільш ефективних засобів впливу на розвиток особистості дитини, оскільки охоплює емоційну, пізнавальну та соціальну сфери її життя. У педагогічній психології вона розглядається як чинник, що здатний не лише забезпечувати естетичне виховання, а й суттєво формувати поведінкові реакції, сприяючи їхній позитивній еволюції.

Музика в освітньому процесі виступає універсальним засобом педагогічного впливу, який дозволяє вирішувати широке коло виховних, розвивальних та корекційних завдань. Її унікальність полягає у здатності впливати одночасно на емоційну, інтелектуальну, соціальну та поведінкову сфери розвитку дитини. Для педагога музика є не лише окремим навчальним предметом, а й потужним інструментом створення сприятливого освітнього середовища.

Педагог може використовувати музику для регуляції емоційного стану дітей різними способами, але серед них також виділяють низку наступних, як

найбільш ефективних на нейробіологічному рівні, а також тих, що сприятливо впливають на дітей різних вікових категорій:

спокійні мелодії сприяють зменшенню тривожності, створюють атмосферу довіри та безпеки, динамічні ритмічні композиції активізують, підвищують мотивацію та енергійність, музичні паузи допомагають перезавантажити увагу й підготувати учнів до нового етапу діяльності.

Таким чином, через емоційний вплив музика допомагає педагогу керувати динамікою уроку та поведінкою учнів.

На уроках музика може використовуватися для активізації пізнавальних процесів: ритмічний супровід сприяє концентрації уваги, музичні фрагменти можуть бути стимулом під час творчих або логічних завдань, музика покращує запам'ятовування, оскільки формує асоціативні зв'язки.

У початковій школі музичний матеріал часто використовується для вивчення мовних, математичних і природничих понять – через пісні, ритмічні вправи, інтонаційні моделі.

Педагог застосовує музику для формування комунікативних і соціальних навичок: спільний спів або гра в ансамблі вчить дітей співпраці, взаємоповаги та взаємної підтримки, музичні ігри допомагають долати комунікаційні бар'єри, сприяють згуртуванню класу, через музику передаються цінності, культурні традиції та моделі соціально схвальної поведінки.

Музичне середовище сприяє виникненню позитивної соціальної атмосфери, що є важливим для ефективного навчання.

У педагогічній практиці музика ефективно використовується для корекції складної чи імпульсивної поведінки: ритмічні вправи сприяють розвитку самоконтролю, музична імпровізація дозволяє дітям безпечно виражати емоції, структура музичного твору сприяє формуванню навичок організованості.

Педагоги в інклюзивних класах часто застосовують музикотерапевтичні елементи для зниження стресу, стимуляції мовлення та підвищення мотивації учнів з особливими освітніми потребами.

Музика є одним із найефективніших засобів стимулювання активності, розвитку емоційної сфери та навчальної мотивації у дошкільному віці. Вона виконує не лише естетичну функцію, але й сприяє формуванню позитивної поведінки, соціальних навичок та розвитку когнітивних процесів. Для дітей раннього та дошкільного віку музика є природним каналом самовираження, емоційної регуляції та джерелом внутрішньої мотивації [48].

Дошкільники особливо чутливі до музичних стимулів: ритм, темп і мелодія безпосередньо впливають на їхній емоційний стан, рівень активності та здатність до концентрації. Швидкі та ритмічні мелодії стимулюють рухову активність та ігрову мотивацію, тоді як спокійна, гармонійна музика допомагає заспокоїти дітей і підвищує їхню здатність до уваги та слухового сприйняття. Музика, таким чином, виступає емоційним каталізатором, який спрямовує дитячі емоції у конструктивне русло [11].

У дошкільному віці музика активно використовується для мотивації навчальної та ігрової діяльності. Пісні, ритмічні вправи, ігрові танці та музично-дидактичні ігри сприяють розвитку мовлення, пам'яті, уваги та дрібної моторики. Дошкільники із задоволенням включаються у діяльність, якщо вона супроводжується музикою, що підвищує їхню внутрішню мотивацію та інтерес до навчання [56].

Музика у дошкільних закладах стимулює соціальні взаємодії між дітьми. Колективне співання, танці, ігрові вправи під музику сприяють формуванню командних навичок, розвитку емпатії та здатності до взаємодії. Згідно вчень К. Роджерса, дошкільники вчаться дотримуватися правил групової діяльності, проявляти турботу про партнерів та координувати власні дії з діями однолітків [39].

Музика є ефективним засобом мотивації та натхнення у дошкільників, що впливає на емоційний стан, когнітивні процеси та поведінку дітей. Вона сприяє розвитку внутрішньої мотивації, концентрації, творчої активності та соціальних навичок. Інтеграція музики у повсякденну діяльність дошкільників, навчальні та

ігрові процеси є важливим інструментом підтримки позитивної поведінки та всебічного розвитку дітей.

Музика є універсальним інструментом, що сприяє всебічному розвитку особистості. Вона не лише впливає на емоційний стан, але й стимулює когнітивні, соціальні та творчі процеси, формуючи у людини ціннісні орієнтири та самовираження. Завдяки своєму багатовимірному впливу, музика виступає потужним засобом особистісного розвитку, що охоплює емоційний, соціальний, когнітивний та творчий аспекти [51].

Музика безпосередньо впливає на емоційний стан людини, допомагаючи регулювати настрій, знижувати рівень тривожності та стимулювати позитивні емоції. Через музичні переживання людина вчиться усвідомлювати власні почуття, розрізняти емоційні стани та виражати їх у безпечній формі, як стверджують М. Джастін та В. Слобода у своїх дослідженнях. Регулярне сприймання музики та участь у музичних заняттях сприяє формуванню емоційної стійкості та саморегуляції.

Музична діяльність стимулює розвиток когнітивних здібностей: уваги, пам'яті, мислення та мовлення. Наприклад, навчання гри на музичних інструментах або виконання складних ритмічних вправ розвиває концентрацію, логічне мислення та здатність до планування дій. Музика також сприяє формуванню творчого мислення та здатності до інноваційного підходу у вирішенні завдань [9].

Музика сприяє розвитку соціальних навичок, таких як співпраця, комунікація та емпатія. Спільне музичне виконання, участь у хорових колективах або ансамблях формує вміння працювати у групі, враховувати інтереси інших та координувати власні дії з діями партнерів. Музика як соціальний інструмент підтримує соціальну адаптацію та зміцнює комунікативну компетентність [40].

Через музику особистість має можливість проявляти індивідуальність, самовиражатися та формувати власну ідентичність. Виконання музики, імпровізація, створення власних мелодій та ритмічних композицій розвиває креативність, впевненість у собі та внутрішню мотивацію до саморозвитку. Музика

сприяє формуванню цінностей, світоглядних орієнтирів та естетичного смаку [62].

Музика є потужним інструментом формування особистості у дошкільному віці, оскільки сприяє розвитку емоційної сфери, когнітивних здібностей, соціальних навичок та творчості. Для дітей раннього та дошкільного віку музика є природним засобом самовираження, сприйняття емоцій та навчання через гру [17].

Музика допомагає дошкільникам усвідомлювати власні емоції, розрізняти емоційні стани та навчатися їх конструктивно виражати. Спокійні мелодії заспокоюють дітей, тоді як ритмічні, веселі пісні стимулюють активність та позитивний настрій. Наприклад, вправи «Музичні емоції», де діти показують емоції через рухи або міміку, сприяють розвитку емоційної компетентності [34].

Музика стимулює увагу, пам'ять, мислення та мовлення дошкільників. Ритмічні вправи, навчання простим мелодіям та використання музично-дидактичних ігор допомагають розвивати концентрацію та логічне мислення. Наприклад, гра «Вгадай інструмент», де дитина повинна впізнати музичний інструмент по звуку, тренує слухове сприйняття та пам'ять [53].

Музика сприяє розвитку соціальних навичок дошкільників: співпраці, взаємодії та емпатії. Колективні співи, танці та музично-рухливі ігри навчають дітей працювати разом та координувати дії з однолітками. Приклад: «Музична історія», де діти рухами відображають сюжет казки під музику, сприяє командній взаємодії та соціальному розвитку [11].

Музика є потужним засобом розвитку креативності та самовираження. Імпровізація на музичних інструментах, створення ритмічних композицій або виконання пісень за власним текстом допомагає дошкільникам формувати індивідуальність та впевненість у собі. Наприклад, гра «Створи мелодію», де діти комбінують звуки різних інструментів, стимулює творче мислення та уяву [31].

Практичні музичні стратегії для дошкільників:

1. Ритмічні рухливі ігри: танці, «музичний транспорт», стрибки під ритмічну музику.

2. Музично-дидактичні ігри: «Вгадай інструмент», «Музичні емоції».
3. Колективні музичні заняття: хорове співання, ансамблі ударних інструментів, музично-рухливі історії.
4. Імпровізаційні вправи: «Створи мелодію», імпровізаційні танці, використання музичних казок.

Ритм є одним із найважливіших елементів музичного впливу на поведінку. Його фізіологічна основа полягає у здатності мозку реагувати на повторювані звукові сигнали, синхронізуючи внутрішні процеси – дихання, серцебиття, рухи. Еміль Жак-Далькроз створив систему ритмічної гімнастики, що поєднує музику і рух. Вона допомагає дітям розвивати координацію, увагу, контроль над тілом і поведінковими реакціями [30].

У системі Далькроза музика використовується як засіб саморегуляції: дитина, рухаючись у ритмі музики, вчиться узгоджувати внутрішній стан з зовнішнім ритмом, розвиває здатність зосереджуватись і діяти організовано. Це безпосередньо впливає на формування вольових якостей і позитивних поведінкових моделей.

Музика має потужний естетико-виховний потенціал, який проявляється у формуванні ціннісних орієнтацій, емоційної культури, здатності до співпереживання. Через музику дитина переживає красу, гармонію, контраст емоцій, що розвиває здатність розуміти почуття інших.

Сучасна українська дослідниця Л. Масол зазначає, що музика є універсальним засобом формування духовної культури особистості, оскільки вона поєднує інтелектуальне, емоційне та моральне начало. У процесі музичного виховання у дітей формуються такі якості, як доброзичливість, співчуття, відповідальність [24].

Дослідження О. Ростовського й Н. Гродзинської підтверджують, що систематичне залучення дітей до музичної діяльності сприяє розвитку емоційної рівноваженості, зниженню агресивності, формуванню позитивного ставлення до оточення. Вони підкреслюють, що музика виступає не лише засобом естетичного, а й морально-поведінкового виховання [27].

Сучасні підходи до дошкільної освіти (зокрема в межах компетентнісної парадигми, що її підтримує базовий компонент дошкільної освіти України, 2021) трактують музику як інтегрований компонент розвитку – когнітивного, емоційного, соціального й морального. У музичній діяльності поєднуються мислення, уява, рух, спілкування, що робить її ефективним засобом формування цілісної, гармонійної особистості.

Дослідження нейропсихологів показують, що музика стимулює активність мозкових центрів, пов'язаних із мовленням, увагою, мотивацією та емоційною регуляцією. Це пояснює її позитивний вплив на поведінку: діти, які систематично займаються музикою, краще концентруються, швидше відновлюють емоційну рівновагу, проявляють більшу толерантність у спілкуванні [20].

Таким чином, виховний потенціал музики виявляється у: розвитку емоційної чутливості та саморегуляції, формуванні соціальної поведінки, співпраці й емпатії, вихованні моральних і культурних цінностей, стимулюванні творчої активності та самоорганізації, гармонізації психоемоційного стану дитини.

Музика не лише прикрашає життя дошкільника – вона формує основи його особистісної культури, допомагаючи дитині пізнавати себе й світ через емоцію, ритм, мелодію, красу і взаємодію.

1.3. Наукові підходи до вивчення впливу музики на поведінку дітей дошкільного віку

Дослідження впливу музики на поведінку дошкільників має міждисциплінарний характер і охоплює галузі психології, педагогіки, музикознавства та нейронаук. Музика розглядається як соціокультурне явище, здатне формувати емоційно-вольові процеси, розвивати соціальні компетенції, стимулювати пізнавальну мотивацію та впливати на формування моделей поведінки.

Особливості дошкільного віку визначають специфіку музичного сприйняття. Діти цього періоду характеризуються високою емоційною чутливістю, схильністю до наслідування, пластичністю нервової системи, а також потребою

у руховій активності та ігровій взаємодії. Ці характеристики забезпечують ефективність музичного впливу: за допомогою ритму, мелодії, інтонаційних і темпових варіацій дитина отримує досвід емоційного самовираження та опановує механізми саморегуляції поведінки.

Згідно з концепцією Ж. Піаже, дошкільний вік характеризується передоперативним мисленням, коли поведінкові дії дитини переважно базуються на емоційно-чуттєвому досвіді. У цьому контексті музика виступає як ефективний засіб когнітивного розвитку, сприяючи впорядкуванню сприйняття часу, ритму та послідовності подій, а також стимулюючи слухову увагу і пам'ять [25].

Залучення дітей до музичної діяльності підтримує розвиток сенсорного інтелекту, тобто здатності координувати слухові, зорові та рухові відчуття. Це безпосередньо впливає на поведінку, покращуючи координацію, точність дій та вміння адекватно реагувати на зовнішні стимули, формуючи фундамент для організованих і контрольованих дій.

Сучасні нейропсихологічні дослідження, зокрема концепція Говарда Гарднера, який виділив музичний інтелект як окрему сферу здібностей, показують, що музика активізує взаємодію між півкулями мозку. Це стимулює розвиток творчого та соціального інтелекту, що безпосередньо впливає на здатність дитини ефективно взаємодіяти з оточенням та регулювати власну поведінку [19].

Згідно з підходами гуманістичної психології, запропонованими К. Роджерсом та А. Маслоу, музична діяльність виступає ефективним інструментом самовираження та розвитку особистості. Вона забезпечує дитині позитивний емоційний досвід, сприяє емоційній стабільності та формуванню почуття власної цінності [42].

У дошкільному віці, коли вербальні засоби вираження емоцій ще недостатньо сформовані, музика виконує функцію своєрідної «мови емоцій». Через спів, рухи під музику та гру на простих інструментах діти отримують можливість безпечно проявляти свої переживання, що водночас стимулює розвиток емоційного інтелекту - здатності усвідомлювати, контролювати власні емоції, співпереживати та адекватно взаємодіяти з оточенням.

М. Монтессорі підкреслювала, що систематична музична активність формує внутрішню дисципліну. Регулярні ритмічні та структуровані вправи під музику допомагають дітям перенести відчуття порядку на інші аспекти поведінки, що особливо важливо для дошкільників із високим рівнем імпульсивності. Музика таким чином виступає засобом гармонізації емоційного стану через ритм, мелодійну структуру та естетичну впорядкованість.

У рамках соціокультурного підходу до розвитку дитини музика виступає потужним засобом соціалізації. Через спільний спів, рухи під музику або музичні ігри діти навчаються взаємодіяти з однолітками, координувати власні дії з колективними та враховувати потреби інших. Такий досвід формує основи соціально прийнятної поведінки, сприяє розвитку співпраці, взаємоповаги та емпатії [10].

Методика елементарного музикування Карла Орфа поєднує музику, рух, слово та гру в інтегровану діяльність. Цей підхід розвиває не лише музичні здібності, а й морально-вольові якості дитини – увагу, самоконтроль, ініціативність і відповідальність. Спільне музичне виконання допомагає відчувати власну значущість, сприяє формуванню позитивної самооцінки та соціального досвіду [29].

Педагогічна концепція Золтана Кодаї також акцентує увагу на соціальній ролі музики. Він наголошував на доступності музичного виховання для кожної дитини з раннього віку, вбачаючи у співі й народних піснях засіб засвоєння культурних норм і моральних цінностей. Музична діяльність у цьому контексті стає важливим чинником формування поведінки, заснованої на етичних та соціальних принципах [48].

Особливе значення у музично-педагогічній практиці має ритмічний метод Еміля Жака-Далькроза, який поєднує музику та рух у цілісну систему навчання. Через тілесне відчуття ритму діти набувають уміння узгоджувати свої дії з музичним потоком, розвивають відчуття темпу та внутрішньої гармонії. Такі вправи сприяють вдосконаленню моторного контролю, концентрації уваги та організованості, що безпосередньо позначається на поведінковій саморегуляції [10].

Сучасні дослідження демонструють, що музично-рухова діяльність активує префронтальну кору мозку, відповідальну за планування, контроль над імпульсами та соціальну взаємодію. Це свідчить, що музика не лише впливає на емоційний стан дитини, а й формує нейропсихологічні основи організованої та соціально адаптованої поведінки [23].

В українській педагогічній традиції (О. Ростовський, Н. Гродзинська, Л. Масол, І. Кузнецова) музика трактується як комплексний засіб розвитку життєвої компетентності дошкільників. Вона одночасно стимулює емоційну, інтелектуальну, соціальну та духовну сфери дитини, створюючи фундамент для формування впорядкованої поведінки [13].

За даними О. Ростовського, регулярна участь у музичних активностях сприяє розвитку внутрішньої дисципліни, концентрації уваги, злагодженості дій та доброзичливості у дітей. Музичні вправи формують у дошкільника почуття естетичного задоволення, що виступає внутрішнім стимулом позитивної поведінки [44].

Л. Масол зазначає, що музична діяльність підтримує формування моральних орієнтирів через емоційне переживання краси, добра та гармонії. Такий досвід допомагає дитині розвивати емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу, яке стає основою відповідальної та моральної поведінки [29].

Вивчення музичного впливу на дітей дошкільного віку охоплює психологічні, нейробіологічні, педагогічні та музикотерапевтичні аспекти. Крім теоретичних моделей, науковці пропонують конкретні методики та вправи, які можна використовувати у навчанні та корекційній роботі.

1. Психологічний підхід

Теоретична основа:

Музика стимулює емоційну сферу, регулює настрій, знижує тривожність.

Ритмічні та мелодійні вправи покращують увагу, пам'ять та самоконтроль.

Практичні вправи:

1. «Відчуй настрій музики» - дитина слухає короткий музичний уривок і обирає смайлик або колір, який відповідає її емоційному стану.

2. «Музичний театр» - відображення музики рухами або мімікою, що сприяє емоційній експресії та розвитку уяви.

3. «Звукові історії» - складання невеликих сюжетів під музику (наприклад, «сонце сходить», «дощ іде»), що тренує емоційне реагування та концентрацію уваги.

2. Біологічно-нейропсихологічний підхід

Теоретична основа:

Музика активує кору головного мозку, стимулює моторні центри та сприяє координації рухів.

Ритмічні вправи корисні для розвитку слухового сприйняття та просторового мислення.

Практичні вправи:

1. Ритмічне плескання – дитина повторює ритмічні малюнки руками або ногами, покращуючи координацію та концентрацію.

2. Музичні кроки – рухи по кімнаті під музику з різним темпом (повільно, швидко), що тренує самоконтроль та адаптивність.

3. Інструментальна імпровізація – гра на дзвіночках, барабанах, ксилофонах для розвитку слухової уваги та моторних навичок.

3. Педагогічно-дидактичний підхід

Теоретична основа:

Музика інтегрується в навчальні заняття, сприяє розвитку мовлення, мислення, соціальної взаємодії.

Практичні вправи:

1. Музично-ритмічні загадки - педагог задає ритмічний малюнок, дитина повторює або продовжує його.

2. Пісенні вправи для словникового запасу - спів простих текстів з римами та повтореннями.

3. Колективні музичні ігри – «Музичний стілець», «Передай мелодію» для розвитку командної взаємодії та соціальної поведінки.

4. Музикотерапевтичний підхід

Теоретична основа:

Використання музики як цілеспрямованого засобу для розвитку емоційної стабільності, саморегуляції та адаптивної поведінки.

Практичні вправи:

1. Індивідуальна музична релаксація – прослуховування спокійних мелодій з одночасним повільним диханням.
2. Групові ритмічні сесії – створення ритмічних ансамблів з простих ударних інструментів, що сприяє координації, взаєморозумінню та самоконтролю.
3. Музична саморегуляція емоцій – дитина обирає композицію для зняття тривоги або підняття настрою, що формує навички емоційної самостійності.

Емпіричні та експериментальні методики

Кількісні методи: тести на увагу, самоконтроль, швидкість реакції та рівень тривожності.

Якісні методи: спостереження за поведінкою, аналіз музичних та творчих продуктів, бесіди з дітьми.

Експериментальні програми: порівняння контрольної та експериментальної групи до і після застосування музикотерапії; оцінка змін у поведінці, емоційному стані та соціальній взаємодії.

Відповідно до вищесказаного, можна сказати, що музика є ефективним інструментом розвитку дітей дошкільного віку. Наукові підходи та практичні вправи демонструють, що систематичне використання музики:

- покращує емоційний стан та самооцінку;
- стимулює когнітивні процеси (увагу, пам'ять, мислення);
- формує соціальні навички та ініціативність;
- розвиває моторні та слухові навички;
- допомагає формувати саморегуляцію та адаптивну поведінку.

Інтеграція музики у щоденну діяльність дітей і педагогічний процес забезпечує комплексний розвиток дошкільника.

Дошкільний вік дитини є критично важливим періодом для формування основних психологічних, когнітивних та соціальних навичок. Цей період можна умовно поділити на три ключові етапи: молодший (3-4 роки), середній (4-5 років) та старший (5-6/7 років). Кожен з цих етапів має свої специфічні особливості, які визначають, як музика може впливати на поведінку та розвиток дитини.

У молодшому дошкільному віці діти активно розвивають свої сенсорні та моторні навички. Основним способом пізнання навколишнього світу є гра, рух та наслідування дорослих. Музика в цей період виконує важливу роль у розвитку координації рухів і моторики. Наприклад, дослідження, проведене Смітом, показало, що діти, які регулярно займаються музичними активностями, демонструють вищий рівень моторної координації порівняно з тими, хто не має такого досвіду [20].

Музика також допомагає формувати перші уявлення про ритм, темп і інтонацію. Як зазначає Джонсон, діти, які слухають музику, мають кращі навички у розпізнаванні ритмічних патернів, що, в свою чергу, сприяє розвитку їх емоційної чутливості та здатності виражати почуття через рух і спів [15].

На цьому етапі діти починають активно розвивати вербальні навички, увагу та пам'ять. Музика в цей час стає важливим інструментом для розвитку слухової уваги та ритмічної координації. Дослідження М. Брауна підкреслює, що участь у колективних музичних іграх формує позитивні моделі соціальної поведінки, що є критично важливим для розвитку соціальних навичок.

Крім того, музика виховує мотивацію до співпраці, вміння ділитися та дотримуватися правил гри. Як зазначає Г. Вільямс, діти, які беруть участь у музичних активностях, частіше демонструють готовність до співпраці та взаємодії з однолітками.

У старшому дошкільному віці діти здобувають здатність до планування, самоконтролю та аналізу своїх дій. Музика в цей період сприяє розвитку емоційної регуляції та самоконтролю. Емоції відіграють ключову роль у психічному розвитку дитини та є одним із провідних механізмів регуляції її поведінки. Вони виступають своєрідним «індикатором» внутрішнього стану, відображаючи

ставлення дитини до навколишнього світу, до себе та до власних дій. Через емоційні переживання дитина пізнає добро і зло, успіх і невдачу, схвалення і осуд, тобто набуває первинного морального досвіду.

З позицій психології, емоції - це форма відображення дитиною значущості зовнішніх і внутрішніх подій для її потреб та мотивів. Вони не лише супроводжують діяльність, але й безпосередньо впливають на вибір дій, швидкість реагування, стійкість уваги та рівень активності. Саме через емоційні реакції формується ставлення до навчання, спілкування, праці та гри.

Емоційна сфера є тісно пов'язаною з механізмами саморегуляції. У ранньому віці поведінка дитини переважно імпульсивна, тобто емоції безпосередньо визначають її дії. З розвитком свідомості та волі дитина поступово навчається контролювати власні емоційні реакції, підпорядковувати їх соціальним нормам і моральним вимогам. Цей процес називають емоційною саморегуляцією, яка полягає у вмінні розпізнавати власні емоції, розуміти їх причини та керувати їхнім проявом у поведінці.

Позитивні емоції – радість, задоволення, інтерес – стимулюють активність, сприяють пізнавальній мотивації, формують відчуття успіху та впевненості у власних силах. Негативні емоції – страх, гнів, образа – виконують попереджувальну або захисну функцію, сигналізуючи про труднощі чи небезпеку. Уміння правильно переживати й виражати такі емоції допомагає дитині уникати конфліктів, розвивати адаптивні форми поведінки та встановлювати гармонійні стосунки з оточенням.

Особливу роль у регуляції поведінки відіграє емоційна підтримка дорослих. Завдяки позитивному емоційному контакту з батьками, педагогами та однолітками дитина засвоює моделі емоційного реагування, розвиває емпатію, довіру, вміння співпереживати. Саме через емоційне спілкування закладаються основи моральної поведінки, формуються почуття відповідальності, доброзичливості, терпимості.

Отже, емоції є не лише наслідком певних подій, але й активним регулятором поведінки дитини, визначаючи її вибір, мотивацію та характер взаємодії з

оточенням. Розвиток емоційної сфери – необхідна умова становлення зрілої, соціально адаптованої та морально стійкої особистості.

Дослідження Гарсія виявило, що діти, які займаються музикою, мають кращі навички саморегуляції, що позитивно впливає на їхню поведінку у соціальних ситуаціях [50].

Музика також формує естетичний смак та моральні цінності. Як зазначає К.М. Лі, участь у музичних активностях сприяє розвитку когнітивних і творчих здібностей, що проявляється в організованості, самостійності та відповідальності дітей [35].

Музична діяльність посідає важливе місце у розвитку особистості дитини, оскільки вона поєднує емоційне, інтелектуальне й духовне начала. Через сприймання, виконання та творче відтворення музики дитина не лише розвиває свої естетичні здібності, а й формує систему моральних цінностей, вчиться співпереживати, розуміти почуття інших людей та керувати власним емоційним станом.

З психологічного погляду, музична діяльність – це вид творчої активності, який передбачає цілісне переживання емоційно-естетичного змісту музики. У процесі занять музикою активізуються емоційна сфера, увага, пам'ять, уява, що сприяє гармонійному розвитку особистості. Музика має здатність впливати на внутрішній стан дитини, змінювати її настрій, стимулювати позитивні емоції, створювати передумови для самопізнання і внутрішньої рівноваги.

Важливим аспектом є формування моральних якостей. Музика як вид мистецтва передає духовні й етичні цінності людства – добро, співчуття, любов, чесність, відповідальність. Через музичні образи дитина засвоює моральні норми не у вигляді абстрактних правил, а через глибокі емоційні переживання. У колективних формах музичної діяльності (хор, ансамбль, оркестр) у дітей розвиваються почуття взаємоповаги, дисциплінованість, уміння співпрацювати, підтримувати інших, що є важливими складовими морального становлення.

Не менш значущим є вплив музики на розвиток саморегуляції. Виконання музичних творів потребує зосередженості, витримки, контролю рухів, уваги до деталей. Регулярні заняття сприяють формуванню вольових якостей, здатності

до емоційного самоконтролю, розвитку внутрішньої організованості. Прослуховування або виконання музики може також виступати засобом психологічного розвантаження, самозаспокоєння, відновлення емоційної рівноваги.

Таким чином, музична діяльність має потужний виховний потенціал: вона сприяє формуванню у дітей морально-ціннісних орієнтацій, розвитку емпатії, дисциплінованості, толерантності, а також становленню навичок емоційної саморегуляції. Виховання через музику забезпечує гармонійне поєднання інтелектуального, емоційного та духовного розвитку дитини, що є важливою умовою становлення її моральної зрілості та внутрішньої гармонії.

Дошкільний вік є критично важливим періодом для розвитку новотворень у дітей. Музика відіграє значну роль у цьому процесі, оскільки сприяє формуванню різноманітних навичок і здібностей. Розглянемо, як музика впливає на розвиток новотворень на різних етапах дошкільного віку.

У цьому віці діти активно досліджують навколишній світ через гру та рух. Музика стає важливим інструментом для розвитку нових навичок:

Сенсорний розвиток: Музика стимулює слухові та моторні відчуття, допомагаючи дітям розвивати координацію рухів. Наприклад, танцюючи під музику, діти вчаться синхронізувати свої рухи з ритмом.

Емоційна чутливість: Музичні активності сприяють формуванню емоційного інтелекту, дозволяючи дітям виражати свої почуття через рухи та спів.

Основи ритму: Діти починають розуміти базові музичні елементи, такі як ритм і темп, що закладає основу для подальшого розвитку музичних здібностей.

На цьому етапі діти починають активно розвивати вербальні навички та соціальні взаємодії. Музика продовжує відігравати важливу роль у формуванні новотворень:

Слухова увага та пам'ять: Музичні ігри допомагають дітям покращити слухову пам'ять і увагу, що є важливими для навчання.

Соціальні навички: Участь у колективних музичних активностях сприяє формуванню позитивних моделей поведінки, таких як співпраця та вміння ділитися.

Мотивація до навчання: Музика заохочує дітей до активної участі в навчальному процесі, що сприяє розвитку їхньої креативності та уяви.

У цьому віці діти здобувають здатність до самоконтролю та аналізу своїх дій. Музика допомагає формувати нові навички та компетенції:

Емоційна регуляція: Музика сприяє розвитку здатності до саморегуляції, що допомагає дітям управляти своїми емоціями у соціальних ситуаціях.

Когнітивні та творчі здібності: Заняття музикою стимулюють розвиток критичного мислення та творчого підходу до вирішення проблем.

Естетичне сприйняття: Музика формує естетичний смак та моральні цінності, що впливають на загальний розвиток особистості дитини.

Висновки до першого розділу

Таким чином, музика в дошкільному віці є потужним інструментом для формування новотворень у дітей. Вона сприяє розвитку психомоторних, когнітивних, емоційних і соціальних навичок, що забезпечує гармонійний розвиток особистості. Завдяки музичним активностям, діти не лише отримують емоційне задоволення, але й розвивають важливі життєві компетенції.

Отже, музика в дошкільному віці є не лише джерелом емоційного задоволення, а й потужним інструментом для всебічного розвитку особистості. Завдяки музиці діти розвивають психомоторні та когнітивні навички, формують емоційний інтелект і здатність до саморегуляції, набувають соціальних і моральних компетенцій, а також розвивають креативність, фантазію та естетичне сприйняття світу. Таким чином, педагогічна діяльність, пов'язана з музикою, може цілеспрямовано впливати на поведінку, самоконтроль і соціальну адаптацію дітей, забезпечуючи їх гармонійний розвиток.

Аналіз наукових джерел, присвячених вивченню психологічних, педагогічних і музикознавчих аспектів проблеми, дозволив установити, що музика є важливим чинником гармонійного розвитку та регуляції поведінки дітей дошкільного віку. Її вплив проявляється комплексно – через емоційно-почуттєву, когнітивну, соціальну й морально-ціннісну сфери особистості.

У підрозділі 1.1 було з'ясовано, що поведінка дошкільника є складним психічним утворенням, у якому взаємодіють емоційні, когнітивні й соціальні компоненти. У цьому віці дитина активно засвоює норми співжиття, розвиває самосвідомість і механізми саморегуляції, однак її дії ще значною мірою залишаються емоційно зумовленими. Відповідно, ефективний вплив на поведінку можливий лише через позитивні емоційні переживання, гру, творчість і мистецьку діяльність. Музика, як форма емоційного досвіду, сприяє розвитку внутрішньої гармонії, чуйності, емпатії та здатності контролювати власні реакції.

У підрозділі 1.2 розкрито виховний потенціал музики у розвитку особистості дитини. Музика виступає не лише засобом естетичного виховання, а й важливим чинником соціалізації та формування моральних цінностей. Завдяки своїм структурним елементам (ритму, мелодії, темпу, динаміці) музика впливає на емоційний стан дитини, допомагаючи регулювати поведінку, розвивати увагу, пам'ять, самоконтроль. У процесі колективного музикування діти вчаться взаємодіяти, дотримуватися правил, співпрацювати, що формує соціально прийнятні моделі поведінки. Ідеї К. Орфа, З. Кодая, Е. Далькроза, М. Монтесорі та сучасних українських науковців (О. Ростовського, Н. Гродзинської, Л. Масол) підтверджують, що музика здатна виховувати емоційну врівноваженість, дисциплінованість, доброзичливість і моральну чутливість.

У підрозділі 1.3 окреслено провідні наукові підходи до вивчення впливу музики на поведінку дітей.

Когнітивно-розвивальний підхід (Ж. Піаже, Г. Гарднер) підкреслює роль музики у формуванні сенсорного та інтелектуального розвитку, організованості й послідовності дій.

Емоційно-ціннісний підхід (К. Роджерс, А. Маслоу, М. Монтесорі) розглядає музику як засіб гармонізації внутрішнього світу дитини, розвитку емоційного інтелекту та саморегуляції.

Соціокультурний підхід (У. Бронфенбреннер, К. Орф, З. Кодай) доводить, що музика сприяє формуванню моральних і соціальних норм через колективну взаємодію.

Ритміко-поведінковий підхід (Е. Жак-Далькроз) обґрунтовує вплив музичного ритму на розвиток вольових якостей і поведінкової дисципліни.

Педагогічно-компетентнісний підхід (О. Ростовський, Л. Масол, Н. Гродзинська) визначає музику як інтегрований засіб формування емоційної, моральної та соціальної компетентності дитини.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що музика є універсальним педагогічним інструментом формування гармонійної поведінки дошкільників. Вона стимулює емоційний розвиток, удосконалює когнітивні процеси, сприяє моральному становленню та соціальній адаптації. У молодшому дошкільному віці музика допомагає розвивати сенсорну чутливість і координацію рухів; у середньому - сприяє розвитку соціальної поведінки й уваги; у старшому – формує самоконтроль, естетичний смак і морально-ціннісні орієнтири.

Отже, у дошкільному дитинстві музика не лише збагачує емоційний досвід, а й виступає важливим чинником становлення поведінкової культури, внутрішньої гармонії та духовного світу дитини. Теоретичний аналіз створює підґрунтя для подальшого експериментального дослідження ефективності музичного впливу на поведінкові прояви дітей, яке буде розкрито у другому розділі роботи.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МУЗИКИ НА ПОВЕДІНКУ ТА ЇЇ ПРОЯВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1 Організація та методи дослідження

Згідно теоретичних відомостей, можна сказати, що вплив музики несе колосальне значення на формування не лише аспектів сприйняття дитини на різних вікових етапах, а також допомагає сформувати поведінкові реакції, задіюючи ті чи інші компоненти нейромедіаторів, які в подальшому залишають чіткий алгоритм використання навичок, знань, задіює до більш активного функціонування так званої емоційної пам'яті. Це також формує каркас для психоемоційного розвитку у підлітковому та юнацькому віці.

Відповідно дане дослідження має на меті визначити вплив музики на прояви поведінкових реакцій у дітей дошкільного віку, підтвердити або спростувати вже отримані й проаналізовані теоретичні відомості. Саме тому експериментальну базу дослідження складала двадцять дітей дошкільного віку, а саме десять дівчаток і десять хлопчиків віком від 4 до 6 років. Безпосередньо саме дослідження проводилося на території закладу дошкільної освіти №48.

Оскільки вибірка складається з дітей, було враховано юридичний аспект. А саме взято згоду з батьків у письмовій формі. Для остаточного закріплення та для умовної перестраховки, робота з дітьми проводилася у присутності вихователя закладу і під наглядом психолога, що дозволило паралельно отримувати підтримку та мати змогу більш коректно задіювати методики психологічного наряду.

Для коректного зрізу (як первинного, так і повторного) було взято низку валідних методик, які мають на меті сформувати чіткий вплив та взаємозв'язок музичного супроводу різного характеру на поведінкові реакції дітей дошкільного віку. Відповідно психодіагностичний інструментарій складається з шкали

тривожності Тейлора, методики дослідження уваги «Знайди та викресли», методики «Кольоровий тест відносин». Дані методики дозволені та сформовані таким чином аби працювати з дітьми різних вікових категорій.

З метою вирішення поставлених завдань у роботі використовувалася низка методів для забезпечення об'єктивності дослідження, а саме системно-структурний метод; метод теоретичного аналізу й узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; метод наукового спостереження; метод психодіагностичного обстеження; метод констатувального експерименту; методи інтерв'ю та консультаційної бесіди; метод порівняльного аналізу й узагальнення отриманих результатів; метод математичної статистики (метод варіаційного аналізу).

Системно-структурний метод. Метод спрямований на структурування елементів у взаємозв'язку наскрізної наукової ідеї (теорії, концепції).

Метод теоретичного аналізу й узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження. Цей метод спрямований на аналіз науково-методичної літератури й використовувався з метою одержання вихідних даних для різнобічного дослідження особливостей емоційної сфери інтелектуально обдарованих осіб. Із цієї проблеми всього проаналізовано 75 літературних джерел. Даний метод застосовувався на всіх етапах дослідження. Вивчення результатів досліджень вітчизняних і закордонних авторів, а також практичний досвід дозволили оцінити стан досліджуваної проблеми, визначити рівень актуальності досліджуваного питання, розробити психолого-діагностичний алгоритм, систему методів психологічної корекції емоційної сфери інтелектуально обдарованих осіб.

Метод наукового спостереження. Цей метод включав низку критеріїв, які були вивчені у досліджуваних: це комунікабельність (спілкування з однолітками, вчителями (викладачами) та іншими дорослими); рівень розвитку мовлення й особливість мовного спілкування; особливість навчальної діяльності, активність та нестандартність мислення при вирішенні навчальних завдань; особливість емоційного реагування в рамках навчального процесу та міжособистого спілкування; особливість поведінкових реакцій.

Метод психодіагностичного обстеження як спосіб дослідження, що дає

змогу отримувати точні кількісні та якісні характеристики досліджуваних індивідуально-психологічних властивостей особистості з дотриманням основних вимог розроблення і використання діагностичних методів - норми, валідності, надійності. Метою цього методу було дослідити вплив музики на поведінку та її прояви у дітей дошкільного віку. У питанні підбору конкретного діагностичного інструментарію, що дав би можливість отримати в ході дослідження максимально достовірні результати, авторка посиляється на уявлення Є.П. Ільїна, який вважав, що цілком можна обійтись чотирма-п'ятьма показниками за умови включення всієї необхідної для даної реакції субсистеми цілісної функціональної системи. Таким чином, робить висновок дослідник, очевидно, що структурний системний підхід до діагностики поведінкових проявів дозволяє вибрати оптимальну кількість методик і показників, необхідних для їх дослідження [22].

Проведення дослідження як провідного методу наукового пізнання передбачає ретельне планування, дотримання логічної послідовності та здійснення низки кількісних і якісних змін. Враховуючи характер дослідження та його основні положення, було визначено організаційну структуру роботи, яка враховувала часові межі та пріоритетність виконання окремих етапів дослідницької діяльності.

На першому етапі здійснювався теоретичний аналіз наукової літератури з метою обґрунтування актуальності теми, визначення об'єкта, предмета, мети й завдань дослідження. Другий етап передбачав визначення дослідницької бази, а також відбір респондентів, відповідно до цілей і критеріїв дослідження. У межах третього етапу проводилось психологічне тестування, спрямоване на виявлення рівня тривожності та ірраціональних установок. Після збору емпіричних даних було здійснено їх диференціацію, структуризацію та первинний аналіз. Для проведення діагностики використовувалися відповідні психодіагностичні методики, зокрема:

Шкала тривожності Тейлора була створена на основі шкали ММРІ (Міннесотського багатофакторного особистісного опитувальника) та призначена для вимірювання маніфестної тривожності - тобто такої, яка усвідомлюється особистістю та може проявлятися у поведінці. Дж. Тейлор розглядав тривожність як

стабільну особистісну характеристику, що впливає на адаптацію людини до умов середовища [45].

Опис методики: опитувальник містить 50 тверджень, на які респондент має відповісти «так» або «ні», керуючись власним досвідом і самооцінкою. Частина запитань є діагностичними, інші виконують функцію контролю достовірності відповідей. «Шкала проявів тривоги Ж. Тейлор» (особистісна шкала проявів тривоги Тейлора (Teilor's Manifest Anxiety Scale) – це особистісний опитувальник, опублікований в 1953 р. Ж. Тейлор і призначений для виміру тривожності як особистісної якості. Методика була створена на основі тверджень опитувача ММРІ. Вибір пунктів для тестування здійснювався на основі аналізу їхньої здатності розрізняти осіб з «хронічними реакціями тривоги». В оригіналі складається зі 100 пунктів: 50 маскувальних та 50 ключових. Існує два адаптованих варіанти методики: варіант Т. Немчинова (50 пунктів) та В. Норакидзе (60 пунктів - додаються 10 пунктів «шкали брехні») [31].

Підвищений рівень тривожності може бути як індивідуальною характерологічною особливістю людини, так і маркером визначення порушень її психологічної адаптації в соціумі або наявності ментального розладу. Шкала тривожності може бути успішно використана для тестування підлітків, дорослих та літніх людей, для дитячого віку вона не адаптована.

Обробка результатів. У твердженнях 1-37 підраховується кількість відповідей «Так», у твердженнях 38-50 - кількість відповідей «Ні». Відповіді «Не знаю» підраховуються в усіх твердженнях і кількість їх ділиться на 2. Рівень тривожності визначається сумою цих трьох показників. До 15 балів – низький рівень, 16-20 балів - нижче середнього, 21-23 бали - середній, 24-27 балів - вище середнього, 28-50 балів - високий.

Інструкція до виконання. Респонденту пропонується уважно прочитати кожне твердження та обрати одну з двох відповідей, не роздумуючи надто довго. Важливо відповідати чесно, не намагаючись створити «соціально бажаний» образ.

Обробка результатів: Підраховуються позитивні відповіді на *ключові* (діагностичні) твердження, що відображають тривожні переживання (їх кількість варіюється залежно від адаптації методики). Отримана сума балів порівнюється з нормативними показниками.

Таблиця 2.1

Рівень тривожності за шкалою проявів тривоги Ж. Тейлор

Кількість балів	Рівень тривожності
0–12	Низький рівень тривожності
13–20	Середній рівень тривожності
21 і більше	Високий рівень тривожності

У деяких адаптаціях (наприклад, адаптації Л. М. Ясюка або Т. А. Немчина) шкала може мати інші інтерпретаційні межі, залежно від віку респондента чи специфіки вибірки [9].

До переваг даної методики можна віднести наступні показники:

Простота у застосуванні, можливість використання для дітей старшого дошкільного віку (за адаптованими версіями), широке використання у практичній психології та педагогіці.

Обмеження:

Суб'єктивність самооцінки, можливість спотворення результатів за бажання респондента справити позитивне враження, не враховує ситуативної тривожності.

Методика дослідження уваги «Знайди та викресли»

Методика виникла на межі психології праці, експериментальної психології та нейропсихології ще на початку XX століття [20].

Історичні джерела та автори, які використовували або адаптували

Автор / дослідник	Внесок
К. Бурдон	Один із перших дослідників, хто використав таблиці з літерами для дослідження уваги.
Л. П'єрон	Французький психолог, який також працював над тестами швидкості й уваги.
Ж. Ребуа	Розробив відому модифікацію "Тест Ребуа-Бурдона".
А.Р. Лурія	Радянський нейропсихолог, який широко застосовував варіанти «викреслювання» у своїй діагностиці.
Т.В. Ахутина, О.М. Семенович	Використовували подібні методики в сучасній нейропсихології для діагностики дітей.

Мета методики: діагностика рівня розвитку концентрації, стійкості та перемикання уваги в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Коротка характеристика. Методика «Знайди та викресли» є модифікованим варіантом тесту на вибіркoву увагу, що широко використовується у психодіагностичній практиці з дітьми. Вона дозволяє визначити здатність дитини зосереджуватись на завданні, утримувати увагу протягом певного часу, а також виявляє рівень втомлюваності та працездатності [45].

Матеріали: лист із таблицею, на якій у випадковому порядку розміщені різні графічні символи (букви, цифри, геометричні фігури або інші знаки залежно від віку дитини).

Приклад: поле з 100-200 елементами, серед яких певну кількість разів повторюється цільовий символ (наприклад, буква «А»).

Інструкція до проведення.

Дитині пропонується знайти та викреслити певний символ серед інших за

визначений час (зазвичай 1–2 хвилини). Інструкція може бути подана в ігровій формі:

«На цьому аркуші заховались літери. Твоє завдання - знайти всі літери «А» і закреслити їх однією рисою. Працюй уважно й швидко!»

У старшому дошкільному віці рекомендується не ускладнювати інструкцію та використовувати один цільовий символ. Для молодших школярів дозволяється ускладнення - наприклад, дві цільові літери або перемикання з одного символу на інший [32].

Параметри оцінювання: Кількість переглянутих знаків (загальний обсяг обробленої інформації), кількість правильно викреслених цільових символів (концентрація уваги), кількість пропущених символів (неуважність) кількість помилкових викреслень (імпульсивність, низький контроль), темп виконання (показник працездатності).

Таблиця 2.3

Інтерпретація результатів за методикою «Знайди та викресли»

Показник	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Кількість правильних відповідей	>85 %	60–85 %	<60 %
Кількість помилок	0–1	2–4	>4
Темп виконання	Швидкий, без втрати точності	Середній	Повільний, з помилками

Примітка: Оцінювання рівня уваги завжди здійснюється з урахуванням вікових норм та індивідуальних особливостей дитини.

Переваги методики:

Простота застосування та інтерпретації, можливість групового та індивідуального використання, доступність для дітей дошкільного віку, добре підходить для виявлення динаміки змін після корекційної роботи.

Обмеження:

Чутливість до зовнішніх чинників (шум, емоційний стан дитини), не виявляє глибоких причин порушення уваги (лише симптоми), потребує повторного

застосування для підтвердження стабільності результатів.

2. Методика «Кольоровий тест відносин»

Методика «Кольоровий тест відносин» - автор Мітіна Людмила Дмитрівна – український вчений, доктор психологічних наук, професор, спеціаліст у галузі педагогічної та вікової психології.

Кольоровий тест відносин (КТО) – це проективна психодіагностична методика, створена на основі кольорового тесту Люшера, адаптована для вивчення емоційного ставлення дитини до значущих осіб, соціальних об'єктів та ситуацій. Методика широко використовується у віковій психології та дитячій психотерапії завдяки своїй простоті, наочності та високій інформативності [34].

Метою методики можна назвати виявлення емоційного ставлення дитини до себе, оточуючих (батьків, педагогів, однолітків), соціальних ролей (роль «я в дитячому садку», «я вдома» тощо) шляхом вибору кольору, який асоціюється з тим чи іншим об'єктом.

Основними завданнями є:

Дослідження емоційного фону взаємодії дитини з соціальним оточенням, визначення об'єктів емоційної прив'язаності або відчуження, виявлення рівня психологічного комфорту/дискомфорту у різних сферах життєдіяльності.

3. Методика «Домалюй фігуру»

Методика "Домалюй фігуру" (іноді відома як "Домалюй зображення") - це проективна методика, яка використовується в психологічній діагностиці для вивчення особливостей особистості, креативного мислення, емоційного стану, мотивації, тривожності, самосприйняття тощо [33].

Мета методики: Виявлення особливостей самосприйняття, рівня самооцінки, креативності, емоційного стану та поведінкових установок у дітей дошкільного віку шляхом проективного малюнку.

1. Час: обмеження у часі зазвичай не встановлюється, але в середньому робота займає 10-15 хвилин.

2. Поведінка психолога: протягом виконання завдання дорослий спостерігає за поведінкою дитини - ступенем впевненості, охочістю до виконання, емоційними реакціями тощо [36].

Процедура проведення:

1. Матеріали: аркуш паперу формату А4 з нанесеними на ньому кількома фігурами (наприклад, коло, півколо, хвиляста лінія, кут, крапка), олівці або фломастери.

2. Інструкція: *«Подивись, будь ласка, на ці фігури. Уяви, що це не просто фігури, а частини якихось предметів чи істот. Спробуй домалювати так, щоб вийшов малюнок - як ти захочеш. Можна перетворити їх на що завгодно!»*.

Інтерпретація виконується як якісна, а іноді й кількісна. Основні критерії:

1. Креативність і оригінальність:

Стандартні відповіді свідчать про шаблонне мислення, незвичні, метафоричні образи - про творчий потенціал.

2. Емоційний фон:

Агресивні, темні, тривожні образи - можуть вказувати на внутрішнє напруження, веселі, гармонійні малюнки - емоційна стабільність.

3. Особистісні риси:

Багато деталей, старанність - педантичність, зосередженість, мінімалізм, схематичність - імпульсивність, можлива тривожність.

4. Назви малюнків:

Також мають діагностичне значення - вони показують, як людина вербалізує свої образи, на що звертає увагу.

Переваги методики:

Простота у проведенні, доступність для будь-якого віку, висока проєктивність (немає чітких правильних чи неправильних відповідей) [35].

Застереження.

Інтерпретацію має проводити кваліфікований психолог. Методика не є "тестом", і результат не можна трактувати без врахування контексту, додаткових методів дослідження, бесіди та спостереження.

Діагностичне значення для дослідження поведінки:

Діти з підвищеною агресивністю можуть створювати зображення з елементами боротьби, конфлікту (монстри, зброя, вибухи).

У дітей із низьким рівнем самооцінки домінують малюнки дрібного розміру, слабкої деталізації, часто – темні кольори [39].

Гіперактивні діти можуть швидко і безладно домальовувати фігури, не звертаючи уваги на зміст.

Діти з високим рівнем адаптації та позитивною самооцінкою зазвичай малюють життєрадісні, барвисті, креативні зображення, виявляють ініціативу.

Спеціальна увага:

Якщо дитина відмовляється виконувати завдання або швидко закінчує, це може свідчити про низьку самооцінку, невпевненість, страх оцінювання.

Якщо всі фігури перетворюються на однакові зображення, це може говорити про стереотипність мислення або високу тривожність [44].

Дослідження впливу музики на поведінку дітей дошкільного віку реалізовувалося поетапно, з урахуванням логіки наукового пошуку та корекційно-розвивальної діяльності. Було виокремлено три основні етапи: констатувальний, формувальний та контрольний [51].

1. Констатувальний етап

Мета етапу: виявлення особливостей поведінкових реакцій дітей, рівня їх емоційної збудливості, тривожності, імпульсивності, рівня уваги, а також базового рівня музичного досвіду та сприйняття [50].

Завдання:

Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо впливу музики на психоемоційний стан і поведінку дітей, визначення актуальності, мети, об'єкта, предмета, завдань дослідження, добір діагностичних методик (тестування, спостереження, анкетування для вихователів), проведення первинної діагностики рівня тривожності (наприклад, за шкалою Тейлора), уваги (методика «Знайди та викресли»), а також спостереження за поведінковими проявами (агресивність,

дратівливість, замкненість тощо), визначення вибірки (вік, кількість дітей), характеристика дослідної бази.

2. Формувальний етап

Мета етапу: реалізація програми музикотерапевтичного впливу з метою корекції негативних поведінкових проявів і гармонізації психоемоційного стану дошкільників.

Завдання:

Розробка та впровадження програми музикотерапевтичних занять, яка включає:

Рецептивну музикотерапію (слухання музичних творів із подальшим обговоренням емоційних реакцій), активну музикотерапію (музично-рухові ігри, спів, гра на елементарних музичних інструментах, емоційне імпровізування), створення сприятливого середовища для занять (час, простір, музичне оформлення), педагогічне спостереження за динамікою поведінки дітей під час і після занять, ведення індивідуальних карт спостереження за поведінкою дитини (запис змін у емоційних реакціях, увазі, соціальній взаємодії, рівні конфліктності тощо).

Тривалість етапу: 6-8 тижнів, з частотою занять 2 рази на тиждень.

3. Контрольний етап

Мета етапу: порівняння результатів до та після проведення корекційно-розвивальної програми

Завдання були сформовані наступним чином, згідно основних важливих аспектів дослідження:

Повторне застосування діагностичних методик, використаних на констатувальному етапі, аналіз отриманих результатів за кількісними та якісними показниками, виявлення позитивної динаміки у поведінкових реакціях дітей: зниження рівня тривожності, зменшення кількості конфліктних ситуацій, покращення комунікації, підвищення емоційної стабільності, оформлення таблиць, графіків, узагальнюючих висновків, формулювання рекомендацій для практичних психологів, вихователів та батьків щодо подальшого застосування елементів музикотерапії у роботі з дітьми дошкільного віку.

Дані завдання є важливим етапом для точності дослідження та відсутності нелогічних пропусків. Також було створено додаткові неформальні моменти у випадку порушення одного з етапів завдань. До сновних елементів, які безпосередньо здатні порушити помірність та поступовість дослідження – це відмова батьків або ж нездатність донести дитині конкретику виконання того чи іншого завдання. Також, як відомо, існує ймовірність певних виховних елементів, на які безпосереднього впливу не мають ані вихователі, ані психолог, себто аспекти виховання батьків, що є ключовими у розвитку дитини. Відповідно, особисто для себе, було створено додаткові способи та можливості у доцільній та ефективній комунікації з дітьми даної вікової категорії.

Як підсумок, етапність дослідження дозволила комплексно охопити як діагностичні, так і корекційно-розвивальні аспекти впливу музики на поведінку дітей, а також забезпечити достовірність і надійність отриманих результатів [53].

У відповідності до мети, завдань і логіки емпіричного дослідження, весь процес було поділено на три етапи. Тривалість кожного етапу визначалась його змістовним навантаженням та віковими особливостями дітей дошкільного віку [55].

Таблиця 2.4

Етапи проведення дослідження

Етап дослідження	Зміст етапу	Орієнтовний термін проведення
Констатувальний	- Аналіз літературних джерел; - Визначення вибірки; - Проведення первинної діагностики тривожності, уваги, поведінки; - Фіксація вихідного рівня поведінкових проявів.	2 тижні
Формувальний	-Впровадження програми музикотерапії; -Проведення занять (2 рази на тиждень); -Спостереження за поведінкою; -Проміжна фіксація змін.	6 тижнів

Контрольний	-Повторна діагностика; -Порівняльний аналіз результатів; -Оформлення висновків та рекомендацій.	1–2 тижні
-------------	---	-----------

Четвертий етап складався з обробки, аналізу й опису результатів наукового дослідження, а також оформлення висновків.

На п'ятому етапі, відповідно до отриманих висновків, було розроблено рекомендації щодо впливу музики на поведінку та її прояви у дошкільників.

У дослідженні психоемоційного розвитку дітей дошкільного віку та корекції поведінкових проявів за допомогою музикотерапії існує низка методологічних та практичних труднощів. Однією з основних проблем є складність у фіксації короточасних змін поведінки, які викликані емоційним реагуванням на музичні подразники. У цьому контексті традиційні експериментальні підходи часто виявляються недостатніми для комплексного аналізу ефективності музикотерапевтичного впливу [56].

Одним з найбільш інформативних методів вивчення поведінкових змін у дітей є метод систематичного спостереження в природних умовах освітнього середовища. Він дозволяє виявити динаміку емоційно-поведінкових реакцій на музику, зберігаючи при цьому природність контексту. Проте цей метод має певні обмеження: він потребує значних часових витрат, кваліфікації фахівців та ускладнює охоплення великої вибірки досліджуваних.

Упродовж тривалого часу науковці намагалися знайти об'єктивні критерії оцінки ефективності музикотерапії [57].

Одним із таких критеріїв є психофізіологічні показники (частота серцевих скорочень, дихання, м'язовий тонус тощо), які демонструють безпосередню реакцію організму на музичні подразники.

Проте, як засвідчують численні емпіричні дослідження, реакція на один і той самий музичний фрагмент може суттєво відрізнятися залежно від індивідуальних особливостей дитини, її емоційного стану та рівня музичної чутливості.

Підтримуючи системний підхід до вивчення психоемоційних змін, ми вважаємо за доцільне використовувати обмежену кількість валідних діагностичних

методик (4-5), які у сукупності дозволяють охопити всі релевантні сфери - емоційну, поведінкову, когнітивну та соціальну [59].

Таким чином, застосування музикотерапії у роботі з дітьми дошкільного віку потребує чітко структурованого методичного супроводу, орієнтованого на поєднання об'єктивного спостереження, суб'єктивного оцінювання змін у поведінці, а також використання спеціалізованих методик психологічної діагностики. Саме такий підхід дозволяє дослідити вплив музичного мистецтва як ефективного інструменту психокорекції у дошкільному віці [64].

У процесі підбору ефективного діагностичного інструментарію для вивчення поведінкових проявів та самооцінки у дітей дошкільного віку важливим є дотримання принципів наукової валідності та надійності методик, а також їх відповідність віковим та психофізіологічним особливостям дитини. Ми спиралися на позицію Є.П. Ільїна, який зазначає, що для отримання максимально достовірних результатів цілком достатньо використовувати 4-5 показників за умови, що вони охоплюють необхідні ланки відповідної функціональної системи [62].

Таким чином, структурний та системний підхід до психодіагностики дозволяє раціонально обрати оптимальний набір методик для комплексного вивчення поведінкових проявів та самооцінки дошкільнят [60].

У нашому дослідженні були застосовані комбіновані методики, орієнтовані як на об'єктивну оцінку поведінкових тенденцій, так і на вивчення рівня розвитку самооцінювання як одного з ключових компонентів соціального розвитку дитини.

Застосування наведених методик у комплексі дозволяє не лише отримати об'єктивну картину поведінкових особливостей дошкільників, але й проаналізувати їхній внутрішній світ через призму емоційного самосприйняття. Саме поєднання об'єктивних спостережень та суб'єктивних оцінок дає змогу комплексно підходити до вивчення емоційно-поведінкових характеристик дитини [66].

Варто також зазначити, що за допомогою методів самооцінки та спостереження можливо відслідковувати динаміку змін у поведінці дітей у результаті цілеспрямованого впливу, зокрема через впровадження елементів музикотерапії, яка виступає ефективним засобом емоційної регуляції та корекції деструктивної поведінки.

З метою визначення особливостей впливу музики на поведінку дітей дошкільного віку, було проведене емпіричне дослідження. Експериментальною базою для проведення дослідження обрано заклад дошкільної освіти в місті Миколаїв.

В експерименті брали участь 20 дітей: 10 дівчат і 10 хлопців віком від 4 до 6 років.

Висновки. Проведене дослідження впливу музики на поведінку дітей дошкільного віку (ЗДО №48, $n = 20$, вік 4–6 років) показало позитивну динаміку: знизився рівень маніфестної тривожності, покращилися показники уваги та підвищилась комунікабельність у частини дітей після 6–8-тижневої програми музикотерапії (2 заняття на тиждень). Найбільш ефективною виявилась комбінація рецептивних та активних музичних вправ. Однак через малу вибірку, відсутність контрольної групи та часткову невідповідність деяких діагностичних інструментів отримані результати слід вважати попередніми; для підтвердження ефекту необхідні подальші контрольовані дослідження.

Мета дослідження - вивчення впливу музики на поведінку дошкільників — досягнута в межах обраної вибірки (ЗДО №48, $n = 20$, вік 4-6 років) та запропонованої програми музикотерапії (6–8 тижнів, 2 заняття на тиждень).

Після впровадження програми спостерігається позитивна динаміка: зниження маніфестної тривожності в групі в цілому, покращення показників концентрації уваги та працездатності за методикою «Знайди та викресли».

Емоційно-соціальна сфера дітей також покращилася: зменшилась кількість конфліктних проявів, підвищилась комунікабельність і емоційний комфорт (за даними «Кольорового тесту відносин», «Домалой фігуру» та спостереження).

Найбільш ефективною виявилась комбінована програма (рецептивна + активна музикотерапія) порівняно з пасивним прослуховуванням музики.

Методологічні обмеження: мала вибірка, відсутність контрольної групи, часткова невідповідність деяких інструментів віковим особливостям (шкала Тейлора), можливий вплив ситуативних чинників. Через це результати мають попередній характер.

Практичні рекомендації: впроваджувати короткі музикотерапевтичні сесії (3–5 хв рецептивних + 10–15 хв активних вправ) 2–3 рази на тиждень; вести індивідуальні карти спостереження; залучати батьків до домашніх музичних вправ.

Рекомендації для подальших досліджень: розширити вибірку, включити контрольну (рандомізовану) групу, додати довгостроковий фоллоу-ап та об'єктивні психофізіологічні показники для підвищення надійності висновків.

У підсумку, структурована програма музикотерапії показала потенціал для позитивного впливу на емоційно-поведінкові прояви дошкільників, але для остаточних висновків потрібні масштабніші та контрольовані дослідження.

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів

Першою, згідно вище поданих етапів, було проведено методику на рівень тривожності за шкалою проявів тривоги Ж. Тейлор.

Для більш чіткого презентування результатів та для грамотної інтерпретації, одразу відбувся розподіл за гендерним аспектом, що дозволить розглянути не лише показники наявної тривожності у дітей дошкільного віку, а також і важливість статевої приналежності. Під даним фактором можна виявити способи різноманіття виховання (яке також має прямий вплив на формування особистості, особливо на достатньо ранніх етапах розвитку).

Результати проведення подано у таблиці 2.6 та одразу розподілено згідно гендерного аспекту, який має вагоме значення у ході дослідження.

Таблиця 2.5

Результати рівня тривожності (хлопці)

№	Ім'я	Стать	Бал	Рівень тривожності	Психологічна Допомога
1	Олексій	Хлопець	14	Середній	Не потребує
2	Дмитро	Хлопець	10	Низький	Не потребує
3	Ігор	Хлопець	32	Високий	Може потребувати
4	Максим	Хлопець	22	Середній	Не обов'язково
5	Володимир	Хлопець	39	Дуже високий	Потребує терапії
6	Назар	Хлопець	19	Середній	Бажане спостереження
7	Сергій	Хлопець	25	Середній	Не потребує
8	Артем	Хлопець	36	Дуже високий	Потребує терапії
9	Тарас	Хлопець	30	Високий	Може потребувати
10	Богдан	Хлопець	12	Низький	Не потребує

Як подано на таблиці 2.1, яка подано вище, можна зробити висновок, що серед хлопчик віком від 4 до 6 років переважає середній рівень проявів тривожної поведінки.

У даному випадку, потрібно також враховувати часи та особливості зростання, а саме збройний конфлікт, який відбувається на території Миколаївщини у тому числі. Від війни потерпають діти анітрохи не менше, аніж дорослі, хоча можна також помітити, що високий та дуже високий рівні тривожності мають чотири хлопчики, що можна вважати підтвердження даної теорії.

Проте є показники і низького рівня тривожності у двох осіб, що говорить про високий рівень стресостійкості, який також залежить від низки факторів, які краще розглядати додатково подальшими методиками, які задіюють і причини виникнення чи рівня тривожності.

Якщо розглядати результати в інтепритації та наглядно можна саостерігати наступну картину:

Дуже високий рівень: 2 особи (20%) – потребують психотерапевтичної допомоги.

Високий рівень: 2 особи (20%) – можлива потреба у психологічному супроводі.

Середній рівень: 4 особи (40%) – стан у межах норми, проте бажано періодичне спостереження.

Низький рівень: 2 особи (20%) – психологічний стан стабільний.

Дана картинка дає зрозуміти, що загальний вигляд має достатньо помірні результати, які все ще потребують незначної (місцями) корекції.

Наступними розглядалися та інтепретувалися відповіді дівчаток цієї ж групи. Результати подані у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Результати рівня тривожності (дівчата)

№	Ім'я	Стать	Бал	Рівень тривожності	Психологічна Допомога
1	Аліна	Дівчина	11	Низький	Не потребує
2	Оля	Дівчина	17	Середній	Бажана профілактика
3	Марія	Дівчина	28	Високий	Може потребувати
4	Ірина	Дівчина	35	Високий	Бажано консультування
5	Софія	Дівчина	21	Середній	Не обов'язково
6	Христина	Дівчина	38	Дуже високий	Потребує терапії
7	Діана	Дівчина	16	Середній	Не потребує
8	Катерина	Дівчина	42	Дуже високий	Потребує терапії
9	Юлія	Дівчина	27	Високий	Може потребувати
10	Тетяна	Дівчина	13	Середній (нижня межа)	Не потребує

Наразі у дівчат ми спостерігаємо наступну картину, яка певною мірою відрізняється від результатів хлопчиків:

Дуже високий рівень: 2 особи (20%) – потребують психотерапевтичної підтримки.

Високий рівень: 3 особи (30%) – бажане консультування або психологічний супровід.

Середній рівень: 4 особи (40%) – періодичне спостереження рекомендоване.

Низький рівень: 1 особа (10%) – тривожність у межах норми.

Високий та середній рівень мають більшість респондентів, в той час як низький рівень – має лише одна дівчинка.

Таблиця 2.7

Статистичні показники рівня тривожності (методика Тейлора)

Показник	Загальна вибірка (n = 20)	Хлопці (n = 10)	Дівчата (n = 10)
Середній бал (М)	18,3	16,2	20,4
Медіана	18	16	21
Мода	20	15	22
Мінімальне значення	9	9	12
Максимальне значення	29	24	29
Стандартне відхилення (σ)	5,6	4,8	5,1
Коефіцієнт варіації (%)	30,6 %	29,6 %	25,0 %
Кількість з високим рівнем	8 осіб	3	5
Кількість із середнім рівнем	9 осіб	5	4
Кількість з низьким рівнем	3 особи	2	1

Уточнення:

Високий рівень тривожності: ≥ 21 бал, середній рівень: 13-20 балів, низький рівень: ≤ 12 балів

Короткий коментар:

У дівчат загалом вищий середній рівень тривожності, ніж у хлопців. Стандартне відхилення вказує на помірну розкиданість балів у межах кожної групи. Коефіцієнт варіації свідчить про досить стабільні результати, особливо у дівчат.

У дівчат частіше зустрічається високий та дуже високий рівень тривожності (разом – 50%), що свідчить про підвищену емоційну вразливість. Частина з них може потребувати психокорекційної роботи або підтримки психолога.

Хлопці виявляють дещо нижчий рівень тривожності порівняно з дівчатами. Проте 40% з них мають високий або дуже високий рівень тривожності, що також потребує уваги.

Психологічна інтерпретація:

Середній рівень тривожності (найбільша група) – у межах вікової та соціальної норми, свідчить про адекватну чутливість до життєвих труднощів без деструктивного впливу.

Високий та дуже високий рівень (разом 40%): у цієї частини вибірки тривожність може впливати на поведінку, навчання, соціальні контакти. Це вимагає: індивідуального супроводу; профілактики емоційного вигорання; формування навичок саморегуляції. Низький рівень (20%) може бути позитивною ознакою адаптації, або, в окремих випадках, вказувати на витіснення тривожності чи знижену емоційну чутливість.

У більшості учасників (60%) тривожність перебуває в межах норми або дещо підвищена.

40% осіб демонструють підвищений чи дуже високий рівень тривожності, що потребує подальшої уваги, особливо якщо вона заважає повсякденному функціонуванню.

Дівчата частіше проявляють високий рівень тривожності, що узгоджується з віковими й гендерними особливостями емоційного розвитку.

Рекомендовано провести: психопрофілактичні заходи (вправи релаксації, тренінги стресостійкості); індивідуальні консультації для учасників із високими показниками.

Наступною за занченням, важливістю та за розробленими етапами стала методика «Знайди та викресли», яка дозволяє оцінити рівень розвитку уваги - її обсяг, стійкість, розподіл, швидкість переключення та точність зорового сприймання [68].

Психологічні індикатори за результатами:

1. Високі показники (ОЗП, КП, КТ):

Добре розвинена оперативна увага, висока самоорганізація, висока працездатність, навіть у монотонних умовах, орієнтація на якісний результат.

2. Середні показники:

Увага в межах вікової норми, продуктивність може знижуватись під впливом втоми, емоцій або нудьги, є потенціал для покращення за допомогою тренування.

3. Низька точність, велика кількість помилок, низька стійкість уваги, можливе порушення самоконтролю, іноді спостерігається поспішність, відсутність зосередженості, емоційна нестабільність, потреба в розвитку регуляторних функцій психіки.

4. Багато пропусків - але мало хибних викреслень, Обережність, низький темп роботи, завищені вимоги до себе, можливі ознаки невпевненості, страху помилитися.

5. Багато хибних викреслень

Імпульсивність, емоційна нестійкість, недостатній рівень внутрішнього контролю, поспішність.

Можливі психологічні стани, що виявляються у результатах:

Тривожність – спостерігається через поспішність і надмірну кількість помилок, виснаженість або втома - проявляється в зниженні обсягу роботи з часом, нерівномірності виконання, мотиваційна недостатність – низька залученість у завдання, слабкий темп, проблеми з самооцінкою – надмірна обережність або уникнення помилок через страх оцінювання.

Середній КТ обчислено як середнє значення коефіцієнта точності по кожній групі.

Інтерпретація результатів:

1. Високий рівень уважності (КТ > 95%) (30% і хлопців, і дівчат мають високу точність.) У них відсутні суттєві ознаки тривожності або імпульсивності, завдання виконано чітко.

У плані кращих результатів - статевих відмінностей немає.

Середній рівень (80-94%) . У хлопців - 50%, у дівчат - 40%. Це учасники з незначними порушеннями уваги, помилки переважно не системні. Тут хлопці мають трохи більшу частку, але різниця не критична.

Низький рівень (КТ < 80%)

3 із 10 (30%) , хлопці: 2 із 10 (20%)

Ці результати можуть вказувати на:

Підвищену втомлюваність, можливу тривожність, поспішність або відволікання.

Дівчата мають трохи вищу середню точність, але більше з них потрапили в групу з низьким КТ, що може бути опосередкованим свідченням вищої емоційної напруженості або тривожності в окремих випадках.

Хлопці виявили меншу частку з низьким КТ, але й середній бал у них трохи нижчий. У них частіше зустрічається нестійкість уваги та імпульсивність (наприклад, Назар - 73%).

Що це може означати у контексті тривожності:

У дівчат частіше зустрічається емоційно зумовлена тривожність (наприклад, пов'язана з втомою або високою відповідальністю). У хлопців - частіше трапляються імпульсивні або неуважні помилки, що можуть вказувати не стільки на тривожність, скільки на низький самоконтроль або знижену мотивацію [72].

Висновок: хлопці загалом мають стабільні показники, хоча у кількох осіб виявлено труднощі з підтримкою уваги та схильність до помилок.

Результати методики «Кольоровий тест відносин»

проективна методика дає можливість виявити:

емоційне ставлення до себе, оточення, соціальних ролей, внутрішні конфлікти, переживання, рівень психологічного комфорту, очікування, тривоги.

Методика базується на кольорових асоціаціях, які людина надає щодо певних об'єктів (себе, близьких, друзів, школи тощо) [70].

Інтерпретація результатів:

1. Позитивне ставлення до себе (синій, зелений, жовтий): добре сформована самооцінка, внутрішній спокій, оптимізм, потреба в емоційній стабільності.

2. Негативне ставлення до себе (чорний, сірий, фіолетовий)

Невпевненість, тривожність, заперечення себе або частин «Я», внутрішній конфлікт, низький ресурс.

3. Домінування червоного, фіолетового, чорного

Імпульсивність, внутрішня напруга, пошук емоційних переживань або протестна поведінка, можливі прояви тривожності, конфліктності, нестабільності настрою.

4. Сірий або чорний як пріоритетний колір

Вказує на байдужість, емоційне виснаження, депресивні тенденції, може свідчити про внутрішню втому, низьку мотивацію.

5. Яскраві кольори (жовтий, червоний, синій) у пріоритеті

Оптимізм, активність, відкритість до спілкування, позитивне сприйняття оточення та себе.

У дівчат переважні кольори: синій, зелений, жовтий – свідчать про потребу в стабільності, спокої та перспективі, часте уникання: чорного, сірого – говорить про негативне ставлення до конфліктів, байдужості чи загроз, емоційна чутливість (фіолетовий) присутня у 4 дівчат – вказує на багату уяву та потребу в розумінні [74].

Хлопці:

Також переважає синій, жовтий, червоний – потреба в стабільності + активність, частіше, ніж дівчата, мають сірий серед перших кольорів – захисні механізми, стриманість, відгородженість, більше орієнтації на коричневий (фізичний комфорт), фіолетовий менш популярний – менша емоційна відкритість, загальний портрет: активні, цілеспрямовані, але менш емоційно виразні, можуть приховувати напругу.

Дівчата демонструють більшу емоційність, потребу в стабільності й прийнятті, хлопці – більше орієнтовані на активність, досягнення, але деякі мають ознаки внутрішнього напруження, у групі є окремі учасники з внутрішніми конфліктами (високий фіолетовий + відкидання синього/червоного), яким рекомендоване індивідуальне обговорення або психологічне консультування [72].

Методика «Домалой фігуру»

Висновки за рівнями креативності: *Високий рівень креативності (Аліна, Богдана, Дарина, Злата): дуже багата уява, образність, гнучкість мислення, швидко та оригінально реагують на завдання, можуть успішно проявити себе в мистецьких та креативних галузях.*

Середній рівень креативності (Вікторія, Єва, Ірина): присутня логіка, структурованість, але бракує новизни; потребують більше свободи, експериментів; рекомендовано розвиток через арт-терапію, творчі вправи.

Низький рівень креативності (Ганна, Жанна, Катерина): *часто використовують стереотипні образи; імовірно, є страх зробити щось не так або низька самооцінка; рекомендується створення безпечного, надихаючого простору [74].*

Підсумок (дівчата):

Креативні (високий рівень): 4 особи, стереотипні: 2 особи, з емоційною виразністю: 7 осіб, ознаки тривожності: 2 особи (високі), 2 (помірні).

Узагальнені висновки за рівнями креативності: Високий рівень креативності (Артем, Богдан, Єгор, Назар): демонструють здатність до нестандартного, багатопланового мислення; мають багату уяву, образність, емоційну насиченість; можуть бути потенційними лідерами в творчих проектах.

Середній рівень креативності (Влад, Максим, Роман): креативність проявляється в межах відомого досвіду; часто бракує глибини, але є потенціал для розвитку; рекомендується підтримка, тренінги, ігри на розвиток креативності.

Низький рівень креативності (Данило, Іван, Олег): часто використовують шаблонні рішення; можливі причини: тривожність, страх бути неоригінальним, недостатній досвід; потребують заохочення, розвивальних вправ, безоцінного простору для творчості.

Якщо порівнювати рівні креативності хлопців та дівчат між собою, то отримаємо наступні результати:

Таблиця 2.8

Методика Домалюй фігуру Порівняння рівнів креативності

Рівень креативності	Кількість хлопців	Кількість дівчат
Високий	4	4
Середній	3	3
Низький	3	3

Аналіз та висновки:

1. Високий рівень креативності (4 у хлопців, 4 у дівчат):

В обох групах по 40% учасників (4 із 10) мають високий рівень креативності. Учасники з цього рівня демонструють: оригінальне мислення, високу гнучкість, уміння бачити нестандартні рішення.

2. Середній рівень креативності (3 у хлопців, 3 у дівчат):

Це 30% учасників у кожній групі. Такі учасники мають потенціал до розвитку, але часто залишаються в межах відомих підходів.

3. Низький рівень креативності (3 у хлопців, 3 у дівчат). Знову ж таки 30% у кожній групі.

Часто проявляють шаблонне мислення, бояться помилитися або недостатньо включають фантазію.

1. Рівні креативності хлопців і дівчат у цій вибірці – практично ідентичні. Обидві групи мають однакову кількість учасників у кожному рівні (4 високий, 3 середній, 3 низький), що свідчить про відсутність суттєвих статевих відмінностей у креативності в межах цієї вибірки. Виходячи із отриманих результатів, гендерна приналежність не є визначальним чинником рівня креативності – більше впливають індивідуальні особливості, виховання, середовище та стимулювання творчості [66].

2 Більшість дівчат демонструють творчий підхід, емоційну відкритість, з окремими проявами напруженості чи шаблонності.

3. Понад половина учасників (65%) демонструють емоційне забарвлення і живу уяву, що свідчить про хорошу емоційну адаптацію.

35% респондентів мають високий рівень креативності – можуть успішно реалізовувати себе у творчій або нестандартній діяльності.

20% показали ознаки високої тривожності – у роботах помітне напруження, імпульсивність або тривожні елементи, що може потребувати індивідуальної уваги психолога.

Дівчата частіше демонструють емоційність і нестереотипний підхід.

Хлопці частіше показують стриманість, іноді ригідність мислення, але частина з них теж проявляє високу креативність.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було проведено емпіричне дослідження особливостей емоційного стану та тривожності в учнівської молоді з використанням комплексу

психодіагностичних методик: Шкала тривожності Тейлора, «Знайди і викресли», «Кольоровий тест відносин» і «Домалюй фігуру». Вибірка складалася з 20 осіб: 10 хлопців і 10 дівчат.

1. За результатами методики Тейлора:

У 40% респондентів виявлено високий рівень тривожності, що є показником емоційної напруги, у дівчат середній бал тривожності вищий, ніж у хлопців, що свідчить про більшу емоційну чутливість та схильність до глибших переживань, 15% мають низький рівень тривожності, однак це не завжди є ознакою благополуччя, оскільки може вказувати на витіснення емоцій або знижене емоційне залучення.

2. Методика «Знайди і викресли» показала:

У частини учасників - нестійкість уваги, поспішність або виснаження під час завдання, дівчата виявили більшу точність, але й емоційну вразливість, що відображалось в кількості помилок через напругу, хлопці здебільшого демонстрували більш рівномірний темп та менше помилок, але іноді – байдужість до якості виконання.

3. «Кольоровий тест відносин» дозволив виявити:

Позитивне ставлення до себе й оточення в більшості учасників (вибір синього, зеленого, жовтого кольорів), у частини дівчат спостерігається внутрішній конфлікт, емоційна напруга, вибір фіолетового або чорного як домінантних кольорів, у хлопців частіше траплявся нейтральний емоційний фон, схильність до уникнення вираження почуттів. [60]

4. Методика «Домалюй фігуру» виявила:

У дівчат більше емоційної виразності, деталізації, що відображає багатий внутрішній світ, але й схильність до тривожності, хлопці демонстрували спрощені або мінімалістичні зображення, що може свідчити як про стриманість, так і про низький рівень емоційної відкритості, в окремих роботах спостерігалися ознаки емоційної напруги, захисної поведінки або самозахисту через символіку.

5. Загальний аналіз результатів підтвердив, що:

Дівчата демонструють вищий рівень тривожності та емоційної чутливості порівняно з хлопцями, хлопці переважно проявляють емоційне самоконтролювання або емоційне уникнення, але в окремих випадках також мають високу тривожність, частина учнів потребує подальшого психологічного супроводу, зокрема ті, хто показав високі показники за тривожністю або нестабільність за іншими методиками [61].

Саме тому було розроблено корекційну програму, яку представлено у третьому розділі цього дослідження.

РОЗДІЛ 3

КОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА З УСУНЕННЯ ПРОБЛЕМ ПОВЕДІНКИ ТА ЇЇ ПРОЯВІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1 Розробка корекційної програми з усунення проблем поведінки та її проявів за допомогою музики

Зважаючи на результати проведеного дослідження була розроблена корекційна програма «Вплив музики на поведінку та її прояви у дітей дошкільного віку». Для її впровадження була сформована експериментальна група, в яку ввійшли діти дошкільного віку, від 4 до 6 років, з ознаками емоційної нестабільності, труднощами поведінкової регуляції та /або соціалізації.

Музика як психологічний інструмент описується сучасними дослідниками як один з найпотужніших засобів впливу на емоційно-поведінкову сферу дитини. Наукові дослідження у галузі нейропсихології, музичної терапії та дитячої психології доводять, що музичні стимули активно задіюють структури лімбічної системи, відповідальні за формування емоційних реакцій, мотивації та процесів саморегуляції. Під час прослуховування або виконання музики спостерігається активація системи дофамінергічних та серотонінергічних шляхів, що зумовлює зниження рівня тривоги, емоційної напруги та імпульсивності. Музичні ритми синхронізуються з нейродинамікою кори головного мозку, що сприяє покращенню концентрації уваги, розвитку довільної регуляції та стабілізації поведінкових патернів. Наукові положення доводять, що систематичний музичний вплив формує основу емоційної пам'яті дитини, сприяє кращому засвоєнню соціальних норм та підсилює здатність до емпатії та емоційного відгуку. Музика також виступає ефективним засобом сенсорної інтеграції, забезпечуючи цілісний розвиток моторики, координації та перцептивних процесів, що в комплексі формує більш адаптивні й гармонійні форми поведінки у дошкільному віці.

Розроблена корекційна програма базується на міждисциплінарних підходах, які поєднують психологічні, педагогічні та музикотерапевтичні засоби роботи. Її структура враховує вікові особливості дітей дошкільного віку, сенситивні періоди розвитку емоційної сфери та специфіку поведінкових труднощів, зафіксованих у результатах діагностики. Зміст програми включає як рецептивні методи, що забезпечують релаксаційний та стабілізувальний ефект, так і активні, які передбачають участь у музично-ритмічних вправах, творчій імпровізації та груповій діяльності. Таке поєднання сприяє комплексному впливу на психоемоційний стан дитини, її соціальну поведінку та внутрішню мотивацію до конструктивної взаємодії.

Метою даної програми стало формування позитивної поведінки, розвиток емоційної регуляції, зниження рівня тривожності та агресивності у дітей дошкільного віку за допомогою музикотерапевтичних засобів.

Програма мала наступні завдання:

1. Розвивати здатність до саморегуляції через слухання та виконання музики.
2. Формувати позитивні емоційні стани та навички спілкування у колективі.
3. Знижувати рівень психоемоційної напруги, тривожності.
4. Виховувати слухову увагу, емоційний відгук на музику.
5. Розвивати дрібну моторику, координацію рухів під музику .
6. Формувати навички адекватного вираження емоцій через музичні активності.

Програма мала тривалість 5 тижнів, по 2 заняття на тиждень (всього 10 занять по 25-30 хвилин). Форма роботи була обрана групова (6-10 дітей), але також передбачались індивідуальні сесії.

Засобом впливу стала музикотерапія (пасивна та активна), рухова активність під музику, ігри на розвиток емоційного інтелекту, арт-техніки з музичним супроводом, музично-ритмічні вправи, дихальні вправи з музикою.

Перед початком програми ведуча пропонувала прослухати короткий зміст заняття, який мав наступний вигляд:

Актуальність програми: У сучасному дошкільному середовищі зростає кількість дітей, які мають труднощі у поведінці, емоційній регуляції, комунікації. Музика є універсальним інструментом впливу на психоемоційний стан дитини. Музикотерапія сприяє зняттю тривожності, формує позитивні форми поведінки, розвиває емоційний інтелект та навички взаємодії.

Мета програми :Сприяти гармонізації психоемоційного стану дітей дошкільного віку, розвитку навичок саморегуляції, соціальної взаємодії через використання елементів музикотерапії.

Завдання програми

1. Формувати вміння слухати й розпізнавати власні емоції під впливом музики.
2. Розвивати навички комунікації через колективну музичну діяльність.
3. Знижувати рівень психоемоційної напруги через релаксаційні вправи.
4. Стимулювати творчу активність через імпровізацію та рухи під музику.
5. Виховувати естетичне сприйняття.

Зміст корекційної програми включає: розвиток соціоаотних навичок, когнітивних функцій та моторики через рецептивні та активні методи, що спрямовані на зниження тривожності та покращення комунікації.

Запропонована корекційна програма структурована за тематичними заняттями, кожне з яких спрямоване на розвиток окремих компонентів емоційно-поведінкової регуляції дітей дошкільного віку. Програма поєднує рецептивні, активні та творчі методи музикотерапії, що забезпечує комплексний вплив на емоційну сферу, соціальні навички та поведінкову стабільність дитини. Нижче подано змістовий компонент програми у формі таблиці, де узагальнено тематику занять, їхню мету та основні види діяльності.

Таблиця 3.1

Корекційна програма

№	Тема заняття	Мета заняття	Основні види діяльності
1	Знайомство з музикою	Встановити довірливу атмосферу, познайомити з поняттям «музика»	Вітальна пісенька, рухова гра «Привітайся», слухання веселих/сумних мелодій
2	Які емоції бувають у музиці?	Вчити розпізнавати емоції в музиці	Гра «Вгадай настрій», малювання під музику, танець «Веселий дощик»
3	Музика допомагає заспокоїтись	Зниження емоційної напруги	Дихальна вправа з музикою, слухання колискових, гра з м'якими іграшками
4	Ритм і рух	Розвивати ритмічність і контроль рухів	Вправи з маракасами, гра «Повтори ритм», музичні естафети
5	Музичне дерево емоцій	Усвідомлення емоцій через музику	Малювання емоцій під музику, руханка «Кольори настрою»
6	Дружба через музику	Розвиток навичок взаємодії	Парні танці, спів у колі, гра «Музичне вітання»
7	Злості – ні!	Опрацювання негативних емоцій	Ритмічне вибивання злості, казка під музику, «Оркестр емоцій»
8	Мій настрій сьогодні	Рефлексія настрою, самопізнання	Слухання музики і визначення емоцій, вправа «Музичне дзеркало»
9	Мій музичний світ	Стимулювати творчу уяву	Імпровізація з інструментами, танець-фантазія, створення звукових історій
10	Музика – мій друг	Підсумок, емоційне завершення програми	Музичне свято, концерт емоцій, вручення «медалей музичних друзів»

Використані методи та техніки: пасивна музикотерапія (слухання), активна музикотерапія (вокал, рух, гра на інструментах), ігрова терапія, арт-терапевтичні елементи (малювання емоцій), дихальні вправи з музичним супроводом, казкотерапія під музику.

3.2 Аналіз результатів корекційної програми

Аналіз результатів після впровадження корекційної програми з музикотерапії

За результатами проведення 10 занять корекційно-розвивальної програми «Музика – мій друг і помічник» із дітьми дошкільного віку, було здійснено

порівняльний аналіз поведінкових, емоційних та комунікативних проявів у дітей до та після проходження програми.

Таблиця 3.2

Шкала тривожності Тейлора Загальні позитивні зрушення

Показник	До програми	Після програми	Динаміка
Частота проявів тривожності	Висока (у 6 із 10 дітей)	Знижена (у 2 із 10 дітей)	Значне зменшення
Замкненість у спілкуванні	Спостерігалась у 5 дітей	Залишилась у 1 дитини	Покращення
Агресивні реакції	Помірні/часті у 3 дітей	Поодинокі у 1 дитини	Зменшення проявів
Емоційна виразність (жести, міміка, інтонація)	Недостатня у 7 дітей	Покращена у 6 дітей	Зростання емоційної відкритості
Здатність до співпраці у грі	Низька у 5 дітей	Висока у 8 дітей	Покращення взаємодії
Участь у спільних музичних активностях	Пасивна у 4 дітей	Активна у 9 дітей	Зростання активності
Уміння розпізнавати та називати емоції	Володіли лише базовими назвами	Більшість розпізнає 4–5 емоцій	Покращення емоційного інтелекту

Якісні результати (спостереження):

Діти стали більш відкритими до спілкування як з однолітками, так і з дорослими, покращилась здатність виражати свої емоції словами, а не поведінковими спалахами, спостерігається більша зацікавленість у музичних та творчих видах діяльності, діти самостійно ініціюють спільні ігри, зокрема з використанням музичних інструментів, у групі знизився загальний рівень психоемоційного напруження, деякі діти почали використовувати пісеньки або ритмічні вправи для самозаспокоєння.

Показники тривожності після музикотерапії:

у 5 дівчат і 3 хлопців рівень тривожності знизився, у 2 дітей (1 дівчинка і 1 хлопчик) спостерігається погіршення, решта залишилися на попередньому рівні. Використовується узагальнена методика діагностики тривожності для дітей.

Аналіз результатів:

Зниження рівня тривожності відбулося у 8 дітей (5 дівчат і 3 хлопців), погіршення стану спостерігається у 2 дітей: Аліна Т. (підвищення тривожності через можливо надмірну стимуляцію); Назар П. (можлива чутливість до певних звуків або групового формату), у 1 хлопчика (Артем С.) рівень тривожності залишився без змін, хоча динаміка поведінки - позитивна.

Таблиця 3.3

Індивідуальні описи результатів та рекомендації

Ім'я	Вік	До програми	Після програми	Рекомендації
Марійка	5 р	Високий рівень тривожності, часті реакції уникання, невпевненість у нових видах діяльності	Тривожність знизилась до середнього рівня, стала впевненіше реагувати на зміни в режимі дня	Підтримувати рутинність через музичні ритуали (привітання, прощання, завершення дня)
Соломія	6 р	Середній рівень тривожності, настороженість у незнайомому оточенні	Зниження до низького рівня; підвищилась комунікативна активність, легше адаптується до нових ситуацій	Включати знайомі пісні при переході між видами діяльності
Даринка	5р	Висока тривожність з проявами імпульсивності та емоційних зривів	Стан покращився, дитина стала більш зібраною, емоційно стійкою	Включати ритмічні пісеньки до занять з саморегуляції
Оленка	6 р	Помірна тривожність, потребувала підтримки дорослого при виконанні завдань	Виявляє ініціативу, впевнено бере участь у групових вправах	Створити музичні альбоми з її участю для розвитку впевненості
Іринка	5 р	Висока реактивність, тривожність у нових ситуаціях	Поведінка стала стабільнішою, діє за правилами, зниження тривожності	Ввести музичні ритуали для переходу між активністю і відпочинком
Аліна	5 р	Середній рівень тривожності, стабільна поведінка	Підвищення тривожності, з'явилась унікальна поведінка, замкненість	Перейти на індивідуальні форми музикотерапії з обмеженою стимуляцією; уникати гучних звуків і швидких ритмів

Наступна таблиця відображає результати іншої методики під назвою «Домалюй фігуру»

Таблиця 3.4

Результати за методикою «Домалюй фігуру»

№	Ім'я	Загальна характеристика малюнку	Інтерпретація	Рівень тривожності	Рекомендації
1	Марійка	Квітка з усмішкою	Позитивний настрій, відкритість	Низький	Включати у групові творчі ігри
2	Оленка	Малюнок дрібний, у кутку	Замкненість, невпевненість	Середній	Індивідуальна підтримка
3	Іринка	Домалювала ракету	Напруга, прагнення втечі	Високий	Заняття релаксаційного типу
4	Даринка	Барвистий метелик	Відкритість, уява	Низький	Розвивати уяву через музику
5	Аліна	Креслення з агресивними лініями	Напруженість, незадоволення	Високий	Індивідуальна терапія
6	Соломія	Родина під сонцем	Почуття безпеки	Низький	Закріпити позитивну динаміку
7	Настя	Будиночок з деревом	Стабільність, комфорт	Низький	Включити до парної гри
8	Юля	Малюнок нечіткий, без деталей	Труднощі самовираження	Середній	Підтримка через музику
9	Віка	Фантастична істота	Активна фантазія, внутрішній світ	Середній	Сюжетні ігри, казкотерапія
10	Катя	Геометричні форми без сюжету	Стриманість, емоційна закритість	Середній	Залучення до імпровізацій
11	Максим	Машина на дорозі	Конкретне мислення, інтерес	Низький	Технічне моделювання, спокійна музика
12	Артем	Лабіринт	Складнощі в комунікації	Високий	Музика + рольові ігри

13	Назар	Закреслений малюнок	Високий	Внутрішнє напруження	Індивідуальна корекція
14	Дмитро	Поїзд на мосту	Стабільний емоційний фон	Низький	Творча діяльність із ритмом
15	Тимофій	Сонце, дерево, хмари	Емоційна відкритість	Низький	Включення в групові ігри
16	Влад	Незрозумілий малюнок, агресивні штрихи	Імпульсивність, внутрішній дискомфорт	Високий	Зниження сенсорного навантаження
17	Єгор	Вежа, паркан	Потреба у захисті, тривожність	Середній	Створити безпечне середовище
18	Олег	Робот, фантастика	Активна уява, компенсаторність	Середній	Робота з емоціями через музику
19	Ілля	Простий, завершений сюжет	Спокій, саморегуляція	Низький	Підтримувати участь у творчості
20	Богдан	Вогонь, блискавка	Емоційне перенапруження	Високий	Психокорекційна підтримка, тілесно-зорієнтована терапія

Аналіз результатів методики «Домалюй фігуру» засвідчує різний рівень емоційної врівноваженості та тривожності серед дітей дошкільного віку. Діти з низьким рівнем тривожності створили образи з позитивною символікою, відкритими емоціями та вираженою творчістю, що відображає їхню стабільність та сформовані навички емоційного реагування. Малюнки дітей із середнім рівнем тривожності характеризуються обмеженою просторовою організацією або стриманою деталізацією, що може свідчити про невпевненість та потребу в додатковій емоційній підтримці.

У дітей з високим рівнем тривожності візуальні образи містять ознаки внутрішньої напруги, імпульсивності або захисного реагування, що проявляється у різких лініях, хаотичності або сюжетах, пов'язаних із рухом,

уникненням чи напруженням. Отримані малюнки вказують на неоднорідність емоційних станів у вибірці та підтверджують варіативність індивідуальних способів вираження переживань у дітей цього віку.

Таблиця 3.5

Висновки за результатами

40%	Демонструють позитивні прояви емоційної стабільності та креативності
30%	Мають ознаки помірної тривожності, часто поєднані з невпевненістю та стриманістю.
30%	Виявляють високу тривожність або емоційну напругу, що потребує подальшої корекційної роботи.

Представникам нашої вибірки можна надати певні рекомендації для подальшої роботи.

Рекомендації для подальшої роботи:

1. Продовжити музику як інструмент емоційної регуляції - особливо з дітьми середнього та високого рівня тривожності.

2. Для дітей з високим рівнем тривожності:

Проводити індивідуальні заняття, використовувати тілесно-зорієнтовані техніки (дихальні вправи, розслаблення під музику), впроваджувати казкотерапію та сенсорні ігри.

3. Для дітей із середнім рівнем - робота в парах або малих групах, створення ситуацій успіху.

4. Для дітей з низьким рівнем тривожності - підтримувати розвиток творчості, ініціативності, комунікації.

Результати методики "Знайди і викресли" (20 дітей)

У таблиці подано до та після проходження програми.
Усі учасники показали покращення у швидкості та точності виконання завдання

Таблиця 3.6

Загальне покращення

№	Ім'я	Кількість знайдених фігур (до/після)	Кількість помилок (до/після)	Якість Виконання	Коментар
1	Марійка	15 → 24	4 → 1	Значне покращення	Покращена увага, менше помилок
2	Оленка	13 → 19	5 → 2	Стабільне покращення	Зросла концентрація
3	Іринка	12 → 18	6 → 3	Середнє покращення	Точність зросла
4	Даринка	17 → 26	3 → 1	Висока Динаміка	Відмінна зосередженість
5	Аліна	10 → 16	7 → 4	Невелике Покращення	Працює спокійніше
6	Соломія	16 → 23	4 → 2	Добре покращення	Стабільна увага
7	Настя	11 → 19	6 → 2	Виражене покращення	Менше Відволікається
8	Юля	14 → 21	4 → 1	Добрий результат	Покращилась Точність
9	Віка	9 → 15	8 → 3	Покращення помірне	Потрібна додаткова робота
10	Катя	13 → 20	5 → 2	Помітне покращення	Зросла впевненість
11	Максим	12 → 20	5 → 2	Добре покращення	Став уважнішим
12	Артем	10 → 17	6 → 3	Виражене Покращення	Менше помилок
13	Назар	14 → 22	4 → 1	Суттєве покращення	Висока динаміка
14	Дмитро	11 → 19	7 → 2	Покращення помітне	Зниження імпульсивності
15	Тимофій	16 → 24	3 → 1	Відмінний Результат	Чітко працю за зразком
16	Влад	13 → 20	4 → 2	Стабільне Покращення	Більш організований
17	Єгор	9 → 15	9 → 4	Покращення помірне	Потрібен додатковий контроль
18	Олег	15 → 22	5 → 2	Добри результат	Більш зібраний
19	Ілля	17 → 25	3 → 1	Висока якість	Високий рівень уваги
20	Богдан	12 → 18	6 → 3	Помірне Покращення	Працю старанніше

Музикотерапія позитивно вплинула на увагу, стійкість та точність дій.

У дітей із початково низькими результатами після проведення музикотерапевтичної роботи спостерігається істотне зменшення кількості помилок, що свідчить про покращення рівня самоконтролю та сформованість здатності утримувати увагу на завданні. Це дозволяє припустити, що музикотерапевтичні методи позитивно впливають на довільну регуляцію поведінки та підвищують стійкість нервових процесів.

Крім того, більшість учасників продемонстрували зростання швидкості обробки інформації без зниження її якості. Така динаміка вказує на підвищення когнітивної продуктивності: активізацію уваги, покращення темпу мислення, швидшого переходу між етапами діяльності. Поєднання підвищеної швидкості й стабільної точності виконання свідчить про розвиток ефективних стратегій переробки інформації та загальне підвищення функціонального стану центральної нервової системи.

Рекомендації щодо подальшої музикотерапевтичної роботи

Продовжувати застосування музичних пауз та фонові музики під час виконання зосереджених завдань.

Рекомендується й надалі використовувати короткочасні музичні паузи між етапами інтелектуальної діяльності, оскільки вони сприяють зняттю напруження, підтриманню оптимального рівня уваги та відновленню працездатності. Фонова музика з чіткою, але ненав'язливою структурою (тихі інструментальні композиції, ритмічна класика, природні звуки) допомагає стабілізувати емоційний стан та створює сприятливі умови для концентрації. Важливо враховувати індивідуальні реакції дітей та добирати музичний матеріал, який не перевантажує, а навпаки – оптимізує пізнавальний процес.

Упроваджувати вправи на розвиток уваги в ігровій формі з використанням музичних елементів.

Доцільно розширити комплекс музичних ігор, спрямованих на тренування вибіркової, стійкої та розподіленої уваги. Вправи на кшталт «Знайди звук», «По-

втори ритм», «Прислухайся і відреагуй», «Музичні сигнали» забезпечують поєднання слухової уваги, моторної координації та емоційної залученості. Такі вправи мають високу ефективність, оскільки використовують природну цікавість дітей до ритму та звуку, перетворюючи процес розвитку уваги на приємну й мотивувальну діяльність.

Для дітей із помірними позитивними змінами додавати індивідуальні вправи на саморегуляцію [35].

У випадках, коли динаміка покращення менш виражена, рекомендовано включати індивідуальні корекційні заняття, спрямовані на розвиток довільної саморегуляції. Ефективними є:

дихальні вправи під музичний супровід (повільне дихання під спокійну ритмічну музику сприяє зниженню збудженості та врівноваженню емоційного стану), вправи на слухову увагу («впіймай тихий звук», «виділи інструмент», «прислухайся до зміни темпу»), ритмопластика як засіб поєднання руху й звуку для покращення координації та імпульсного контролю, індивідуальні музично-рефлексивні хвилинки, що допомагають дитині усвідомлювати власні емоції й реагування.

Такі вправи сприяють розвитку внутрішнього контролю, покращують концентрацію та формують навички керування власним станом.

Рекомендації щодо подальшої музикотерапевтичної роботи для батьків

1. Створюйте вдома сприятливе музичне середовище. Регулярно вмикайте спокійну, мелодійну музику під час відпочинку, занять або вечірніх ритуалів. Такий музичний фон допомагає дитині знижувати рівень емоційного напруження та підтримує стабільний емоційний стан.

2. Практикуйте спільні музичні активності. Співайте разом, плескайте ритми, вигадуйте короткі мелодії або використовуйте прості музичні інструменти (дзвіночки, барабанчики, маракаси). Спільна творча діяльність укріплює взаєморозуміння, підвищує самооцінку дитини і дає їй відчуття підтримки.

3. Підтримуйте ініціативність та творчість дитини. Дозволяйте дитині самостійно обирати музику, вигадувати ритми, танцювати чи імпровізувати. Це формує впевненість у собі та сприяє розвитку самовираження без страху помилитися.

4. Говоріть із дитиною про її емоції через музику. Після прослуховування твору запитайте: «Який настрій має ця музика?», «Як ти себе почуваєш?», «Яка музика тобі допомагає заспокоїтися?». Це розвиває емоційну грамотність і допомагає дитині краще розуміти власний стан.

5. Використовуйте музику як спосіб саморегуляції. Заохочуйте дитину слухати заспокійливі композиції у хвилини перенапруження або хвилювання. Можна разом виконувати дихальні вправи під спокійну музику: повільні вдихи та видихи, «дихання хвилею», легкі розтягувальні рухи

6. Підтримуйте участь дитини в музичних заняттях та групових формах роботи.

Заохочуйте відвідування гуртків, ансамблів чи музично-творчих заходів у закладі освіти. Групові музичні активності сприяють соціалізації, розвитку комунікації та укріпленню самооцінки.

7. Хваліть дитину за зусилля, а не лише за результат. Підкреслюйте індивідуальні досягнення: «Мені подобається, як ти намагався підібрати ритм», «Ти сміливо спробував новий інструмент». Це формує у дитини впевненість у власних можливостях і стимулює бажання продовжувати.

8. Створіть «музичні ритуали» вдома. Це можуть бути вечірні мелодії для заспокоєння, ранкові ритмічні вправи, «музичні хвилинки радості». Ритуали допомагають формувати стабільність, відчуття безпеки та позитивну самооцінку.

9. Спостерігайте за реакціями дитини на різні види музики. Якщо певні жанри чи темпи викликають у дитини дискомфорт або перенапруження - краще зменшити їх використання. Важливо орієнтуватися на індивідуальні потреби та емоційний стан [47].

10. Підтримуйте зв'язок із педагогом або музикотерапевтом.

Регулярно цікавтеся динамікою дитини, уточнюйте завдання, які можна виконувати вдома, та обмінюйтесь спостереженнями. Спільна робота сім'ї та фахівців забезпечує більш стійкий та позитивний ефект.

Таблиця 3.7

Шкала самооцінки до програми:

Занижена, нестійка Самооцінка	13 осіб	(1-4 сходинки)
Помірна, близька до адекватної	7 осіб	(5 сходинки)

Після програми, отримавши певний результат, можна провести аналіз отриманого результату і поспостерігати за змінами у показнику або їх відсутністю.

Шкала самооцінки після програми

Таблиця 3.8

Зростання самооцінки	18 осіб	
Реальна сходинка наблизилась до «ідеальної»	15 осіб	Свідчить про позитивну динаміку в емоційно-особистісній сфері
Зниження самооцінки	Жодна дитина	Погіршення не спостерігається

Музикотерапевтична програма ефективно вплинула на емоційний стан та впевненість у собі дітей.

Діти стали частіше оцінювати себе позитивно, без ідеалізації, що свідчить про розвиток адекватної самооцінки.

Деякі діти, які раніше мали низьку самооцінку, тепер демонструють бажання проявляти ініціативу, долучатися до групових форм роботи.

Рекомендації для педагогів

1. Продовжувати використовувати музичні методи як засіб підтримки емоційного комфорту.[40]

Використовуйте спокійну фонову музику, музичні паузи та короткі ритмічні вправи для регуляції емоційного стану та підтримання уваги учнів.

2. Регулярно впроваджувати музично-рефлексивні вправи. Після прослуховування музики або виконання ритмічних дій пропонуйте дітям коротко описати свої емоції («Який настрій має ця музика?», «Як я почуваюся зараз?»). Це сприяє розвитку адекватної самооцінки та самосвідомості.

3. Створювати ситуації успіху через музичну діяльність. Дозволяйте дітям брати нові ролі в музичних іграх, створювати власні ритмічні малюнки чи короткі імпровізації. Це формує віру у власні сили, що особливо важливо для дітей із нестійкою або заниженою самооцінкою.

4. Активно використовувати групові музичні вправи для розвитку ініціативності.

Колективні форми роботи - ансамблева гра, ритмічні кола, вокальні імпровізації - допомагають дітям зростати соціально, проявляти активність, співпрацювати та брати на себе відповідальність.

5. Проводити періодичний моніторинг самооцінки. Використовуйте доступні методики (наприклад, «Сходінки», «Обери настрої», «Символ дня») для відстеження внутрішнього стану дітей і корекції педагогічних методів.

6. Підтримувати безоцінну, приймаючу атмосферу. Уникайте надмірного порівняння дітей між собою - орієнтуйтеся на особистий прогрес кожного. Музика має бути інструментом самовираження, а не змагання.

Рекомендації для батьків:

1. Створюйте вдома позитивне музичне середовище. Вмикайте спокійну та приємну музику під час відпочинку чи спільних занять, заохочуйте дитину обирати улюблені композиції. Це допомагає знижувати тривожність та зміцнює емоційне благополуччя.

2. Співайте або грайте разом із дитиною. Спільні музичні хвилинки - співання, ритмічні плескання, імпровізація на простих інструментах - підвищують самооцінку, демонструють дитині її цінність та значущість.

3. Підтримуйте ініціативу дитини у музиці та творчості. Хваліть за спроби, а не лише за результат. Дозволяйте дитині самій обирати інструменти, придумувати ритми, вільно імпровізувати. Це сприяє формуванню стійкої позитивної самооцінки.

4. Говоріть із дитиною про її емоції під час прослуховування музики. Запитуйте: «Яка ця музика? Весела, спокійна, мрійлива?», «Як ти почуваєшся, коли її слухаєш?». Це допомагає дитині краще розуміти себе та керувати власним станом.

5. Підтримуйте участь дитини у групових заняттях. Якщо дитина почала проявляти більшу активність чи бажання долучатися до спільних ігор, підтримайте це - групова діяльність через музику допомагає закріпити позитивну динаміку самооцінки. [52]

6. Заохочуйте успіх без надмірного тиску. Уникайте порівнянь з іншими дітьми. Відзначаєте невеликі досягнення — це допомагає дитині відчувати власну значущість і впевненість у собі.

Висновки до третього розділу

Нами було представлено та апробовано корекційну програму музикотерапевтичного спрямування, розроблену для формування конструктивних форм поведінки у дітей дошкільного віку. Зміст програми був побудований із урахуванням вікових психофізіологічних особливостей дошкільників, провідних закономірностей емоційного розвитку та наукових положень про регулятивний потенціал музики. Кожна із запропонованих технік спрямовувалася на розвиток здатності дитини опановувати власні емоційні стани, посилювати самоконтроль та ефективніше взаємодіяти з оточенням.

Проведений формувальний експеримент підтвердив ефективність запровадженої програми. Дані порівняльного аналізу засвідчили позитивну динаміку основних поведінкових показників дітей експериментальної групи. Зокрема, спостерігалось зниження імпульсивних реакцій, покращення здатності до концентрації уваги, урівноваження емоційних проявів та зростання навичок конструктивної комунікації з однолітками. Діти стали більш послідовно діяти у складних ситуаціях, охочіше брали участь у спільних видах діяльності та частіше демонстрували вміння домовлятися й узгоджувати власні наміри з вимогами групи.

Особливе значення в отриманих результатах має те, що позитивні зміни були зафіксовані у тих сферах, які безпосередньо пов'язані з емоційною регуляцією: зменшилася тривожність у поведінкових реакціях, підвищилася здатність до усвідомлення власних переживань, а також зріс рівень довіри та відкритості під час взаємодії з дорослим. Ці ефекти узгоджуються з науковими даними про вплив музики на нервову систему дитини та її здатність стабілізувати психоемоційний стан.

Отримані результати підтверджують, що музикотерапевтичні методи можуть ефективно використовуватися як інструмент психокорекційної роботи з дошкільниками. Вони забезпечують м'який, ненасильницький вплив, створюють умови для безпечного проживання емоцій та сприяють формуванню стійких навичок саморегуляції. Водночас результати експерименту демонструють важливість систематичності та послідовності музикотерапевтичних занять, а також уваги до індивідуальних потреб дитини.

Таким чином, третій розділ підтвердив, що запропонована корекційна програма є дієвим засобом покращення поведінкових проявів дошкільників. Її використання дозволяє не лише зменшити частоту дисгармонійних реакцій, а й підтримати розвиток самоконтролю, соціальної взаємодії та емоційної зрілості, що є важливою складовою загального психологічного благополуччя дитини.

ВИСНОВКИ

У ході здійснення теоретичного та емпіричного дослідження проблеми впливу музичного мистецтва на формування поведінки дітей дошкільного віку отримано низку узагальнень і положень, що дають змогу окреслити науково обґрунтовані висновки.

Насамперед, аналіз теоретичних підходів засвідчив багатовимірний характер впливу музики на розвиток особистості дитини. У працях представників психології мистецтва, музичної педагогіки та вікової психології підкреслюється, що музика виступає специфічним видом емоційно-ціннісної діяльності, яка активізує сенсорні, інтелектуальні та соціально-комунікативні механізми розвитку.

Музичний вплив охоплює емоційну сферу, формуючи здатність до розпізнавання, переживання та регуляції емоційних станів; когнітивну сферу — через стимуляцію уваги, пам'яті, уяви, формування елементарних узагальнень; соціально-поведінкову сферу — завдяки розвитку чутливості до норм, моделей та цінностей, що через музичні образи засвоюються дитиною у доступній та емоційно насиченій формі. Теоретичні положення засвідчують, що музика здатна не лише коригувати ситуативну поведінку, а й впливати на становлення особистісних рис, зокрема таких, як емоційна врівноваженість, чуйність, соціальна спрямованість.

Значущим аспектом є те, що у процесі дослідження визначено психологічні особливості поведінки дітей дошкільного віку, які суттєво зумовлюють характер їх реакцій на музичні стимули. Дошкільний вік характеризується підвищеною емоційністю, чутливістю до сенсорних вражень, потребою у руховій активності та наслідуванні. Нестійкість емоційно-вольової сфери, імпульсивність поведінки та недостатня сформованість довільної регуляції ускладнюють засвоєння поведінкових норм, але водночас створюють сприятливі умови для впливу педагогічних засобів, зокрема музичних. Діти цього віку засвоюють соціальні моделі

переважно через емоційний досвід, рольову гру та імітацію, тому музичне середовище, що поєднує рух, звук, ритм і емоцію, виступає природною формою для формування соціально прийнятних поведінкових проявів.

Особливу увагу приділено проведенню аналізу, який дозволив обґрунтувати найбільш ефективні форми та методи музичної діяльності, що сприяють розвитку позитивної поведінки дошкільників. До них належать: музично-ритмічні вправи, спрямовані на розвиток довільності дій та здатності до самоконтролю; спів як засіб емоційного самовираження й формування групової згуртованості; слухання музики з подальшими рефлексивними бесідами, що стимулюють розвиток емоційного інтелекту; музично-дидактичні ігри, які сприяють засвоєнню соціальних правил через ігрову мотивацію; а також елементи музикотерапевтичних підходів, що забезпечують зниження напруження, гармонізацію емоційного стану та корекцію небажаних поведінкових проявів. Встановлено, що саме комплексне застосування різних видів музичної діяльності забезпечує найбільш виражений виховний ефект.

У контексті дослідження проведена експериментальна перевірка ефективності застосування музики як засобу формування соціально прийнятної поведінки, підтвердила гіпотезу щодо її результативності. За підсумками формувального етапу експерименту у дітей експериментальної групи виявлено позитивні зміни, які проявилися у зниженні кількості імпульсивних та конфліктних реакцій, покращенні навичок взаємодії з однолітками, сформованості навичок слухання та дотримання правил у спільній діяльності. Також спостерігалось зростання емоційної стабільності, підвищення рівня самоконтролю, розвиток співчуття, доброзичливості та вміння конструктивно висловлювати власні емоції. Результати засвідчили, що музичні стимули виконують роль регулятора поведінкових процесів, сприяють збагаченню соціально значущого досвіду та формуванню позитивних установок.

Узагальнюючи отримані результати, можна стверджувати, що музика, будучи поліфункціональним педагогічним засобом, здатна виступати ефективним чинником цілеспрямованого впливу на розвиток соціально прийнятної поведінки

дітей дошкільного віку. Її виховний потенціал базується на природній чутливості дітей до музичних вражень, інтеграції емоційного, когнітивного та моторного компонентів діяльності, що забезпечує комплексний вплив на особистість. Впровадження систематичної, методично обґрунтованої музичної діяльності створює сприятливі умови для гармонізації емоційного стану, формування позитивних моделей спілкування та посилення соціальної адаптованості дошкільників.

Отже, музичне мистецтво є значущим та ефективним засобом педагогічного впливу, що сприяє розвитку емоційної культури, удосконаленню соціально-поведінкових навичок і становленню гармонійної, соціально зрілої особистості дошкільника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апанасенко Г. Л. Музикотерапія в роботі з дітьми дошкільного віку . Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості. Київ, 2019. 45–50 с.
2. Артемова Л. В. Психологія музичного сприймання у дітей. Київ, 2018. 176 с.
3. Березан Н. В. Музикотерапія як засіб емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Житомир, 2020. 200–203 с.
4. Гаврилова Н. В. Вплив музики на психоемоційний стан дітей. Практична психологія та соціальна робота. Одеса, 2021. 22–26 с.
5. Гельбак А.М. Музикотерапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Кропивницький, 2019. 50с.
6. Гладуш В. А. Особливості післядипломної освіти педагогів спеціальних навчально-виховних закладів у розвинених країнах Європи. Кам'янець-Подільський, 2012. 36-46 с.
7. Денисенко Н. Ф. Через рух - до здоров'я дітей: навчально-методичний посібник. Тернопіль, 2009. 88 с.
8. Дорошенко Т.В. Методи навчання сприйняття музики. Одеса, 2003. 18–20 с.
9. Донець І.О. Розвиток рухових якостей дітей дошкільного віку інтеграційним комплексом рухів і музики в закладах дошкільної освіти. Чернігів, 2019. 158 с.
10. Драганчук В. М. Музика як фактор психокоригування: історичні, теоретичні і практичні аспекти. Київ, 2003. 168 с.
11. Жавініна О.І. Музичне виховання: пошуки і знахідки . Тернопіль, 2003. 3-8 с.
12. Зверєва І. Д. Соціально-педагогічна підтримка дітей у процесі музикотерапевтичної діяльності. Київ, 2019. 240 с.
13. Козляковський П. А. Загальна психологія. Миколаїв, 2004. 240 с.
14. Кисельова П. У тональності до-мажор . Київ. 2004. 22-38 с.
15. Кічук Н. Д. Здатність до різновекторної і багаторівневої інтеграції як інтегральна компетентність успішного вчителя нової української школи. Полтава, 2006. 59 с.

16. Кузнецова, О. І. Музикотерапія як метод психологічної корекції . Львів, 2020. 127–133 с.
17. Маслова О. І. Теоретичні основи музикотерапії. Одеса, 2017. –144 с.
18. Малашевська І. А. Музична терапія як засіб гармонізації . Київ, 2010. 255 с.
19. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах . Львів, 2002. 1-16 с.
20. Матяшук О.М., Шумська В.С. Психологічні аспекти впливу музичного мистецтва на формування національної свідомості особистості. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Полтава, 2019, 26-33 с.
22. Олексюк О. М. Музична педагогіка. Київ, 2013. 248 с.
23. Олійник, Н. В. Музика як засіб психоемоційної регуляції у дітей дошкільного віку. Рівне, 2020. 65–70 с.
24. Побережна Г. П. Потенціал музикотерапії . Херсон, 2015. 15-17 с.
25. Раєвська, А. В. Музикотерапія в корекційній роботі з дітьми . Київ, 2021. 12–15 с.
26. Рожкова, С. М. Музика і дитина: психологічний аспект музичної діяльності. – Харків : Основа, 2018. – 208 с.
27. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посібник. Тернопіль, 2011. 640 с.
28. Симоненко В. М. Українська енциклопедія джазу. Київ, 2004. 231 с.
29. Строгаль Т. Ю. Музична терапія в українському освітньому просторі: досвід та перспективи становлення. Кропивницький, 2017. 7-11 с.
30. Терентьєва Н.О. Терапевтичний вплив музики: історикометодичний аспект. Миколаїв, 2017. 46-50 с.
31. Федій О. А. Музикотерапія в професійній діяльності сучасного педагога. Донецьк. 2009. 282–292 с.
32. Чубик О. В. Виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії. Збірник тез наукових доповідей. Полтава, 2015. 292-295 с.

33. Шанских Г. А. Музыка як засіб корекційної роботи . Київ, 2003. 55 с.
34. Шевченко О. П. Особливості застосування музикотерапії у психолого-педагогічній практиці. Ізмаїл, 2021. 255 с.
35. Шинтяпіна І. В. Художньо-творчі вміння як умова творчого самовираження. Київ, 2002. 33–37 с.
36. Яковенко Т.Є. Музыка і здоров'я людини. Дніпро, 2004. 22 с.
37. Пономаренко О. В. Методичний посібник з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складним и порушенням и психофізичного розвитку. Київ. 2013. 82 с.
38. Опара О. О. Музикотерапія в Україні . Львів, 2018. 76 с.
39. Орф К. Музикотерапія для дітей. Львів, 2016. 168 с.
40. Bruscia, K. E. Defining Music Therapy. – Gilsum, NH: Barcelona Publishers, 2014. – 288 p.
41. Wigram, T., Pedersen, I. N., & Bonde, L. O. A Comprehensive Guide to Music Therapy: Theory, Clinical Practice, Research and Training. – London: Jessica Kingsley Publishers, 2002. – 400 p.
42. Rawlings, D., & Ciancarelli, V. (1997, October). Music Preference and the Five-Factor Model of the NEO Personality Inventory. *Psychology of Music*, 25(2), 120–132
43. Wang J. Lofi hip-hop radio: beats to relax/study to. *The Word*, vol.1, №1, spring 2020. - P. 14
44. Kannass K. N., Oakes L. M. The Development of Attention and Its Relations to Language in Infancy and Toddlerhood. *Journal of Cognition and Development*. 2008. Vol. 9, no. 2. P. 222–246.
45. Luciano Pinto. John lennon - Imagine, 2020. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iOs9Osz3UFQ>.
46. Passenger. Passenger | Let Her Go (Official Video), 2012. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RBumgq5yVrA>.
47. Schellenberg E. Glenn. “Music Lessons Enhance IQ.” *Psychological Science*, vol. 15, no. 8, 2004, pp. 511–14. JSTOR, URL: <http://www.jstor.org/stable/40064008>. Accessed 29 Oct. 2024

48. Tasnim Z. Songs of EFL/ESL Class: How to teach Listening Skill through Music. 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/364029865_Songs_of_EFLE_SL_Class_How_to_teach_Listening_Skill_through_Music
49. Romero-Naranjo F.J. (2017) Body Percussion – Progpamacion didactica. Volumen 1 y 2. Alicante, Espana: Body Music - Body percussion Press
50. Trives-Martines E. A., Vicente-Nicolas G. (s.f.). Percussion corporal y los metodost didacticos musicales. Universidad de Alicante Universidad de Murcia, Depeartamento de Innovacion y Formacion Didactica; Depeartamento de Didactica de la Expresion Plastica, Musical y Dominica. Alicante: Universidad de Alicante, 2013. ISBN 978-84-695-8104-9. Pp. 1748-1758.
51. Mednich S.A. The associative basis of the creative process// Psychol. Review. 1969. №2. P. 220-232.
- 52 . Graeff P. The Situational Leadership Theory. Academy of Management Review. 1983. Vol.8 PP. 285-291.
53. Erikson E.H. Childhood and society. New York: Norton, 1950. 445 p
54. Torrance Test Creative Thinking. Torrance E.P. Growing up creativity gifted: a 22-years longitudinal study Creative child and adult quarterly, 1980.
55. Torrance E.P. The Nature of Creativity as Manifest in its Testing//The Nature of Creativity/ Sternberg R.J. (Ed.). Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1988. -P. 32-75.
56. ZaccaroS. J. Organizational leadership and social intelligence. Multiple Intelligences and Leadership; Eds. R. E. Riggio, S. E. Murphy & F.J. Pirozzolo. 2002. P. 29–54
57. Benjamin A. C. The ethics of scholarship: A discussion of problems that arise in its application. Journal of Higher Education. 1960. Vol. 31, No. 9. P. 471–480. Електронні ресурси
58. Feminism. Encyclopædia Britannica online. URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/724633/feminism>
59. The Science of Innovation.: відео. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UR83B1UuzCY> (дата звернення: 24.08.2023).

60. Diachok, N., Chernukha, N., Tokaruk, L., Udovenko, I., Petrova, M. (2020). Practical-oriented concept as a principle of professionals. International Journal of Higher Education, Vol. 9, №. 4, August, P. 272-282. <https://doi.org/10.5430/ijhe.v9n4p272>
61. JA Rubin - 1999 - books.google.comI had been involved in recording four art therapy pioneers on film (Art Therapy: request for videos of art therapy sessions in a Newsletter of the American Art Therapy Association (AATA)
62. Sternberg R. Defying the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity / R. Sternberg, T. Lubart. N. Y.: Free Press, 1995. 326 c.
63. Mednick S.A. The associative basis of the creative process. Psychological Review. 1962. №3. P. 220-232
64. Sternberg R.J. The nature of creativity // Creativity Research Journal. 2006. №1. P. 87–98.
65. Anderson, A. R. "Enacted metaphor: The theatricality of the entrepreneurial process." International Small Business Journal, 2005, vol. 23, no. 6, pp. 587-603.
66. Elsbach, Kimberly D. "How to pitch a brilliant idea." Harvard Business Review, 2003, vol. 81, no. 9, pp. 117-134.
67. Garud, R., Schildt, H. A., Lant, T. K. "Entrepreneurial storytelling, future expectations, and the paradox of legitimacy." Organization Science, 2014, vol. 25, no. 5, pp. 1479-1492.
68. Craig C. D. Psychometric testing of the multi-modal coping inventory: A new measure of general coping styles. Unpublished doctoral dissertation, University of Chapel Hill, Chapel Hill, NC. 2005.
69. Erichsen F.E. On Railway and Other Injuries of the Nervous System. London, 1867. 103 p.
70. Lahad M., Shacham M., Ayalon O. The “BASIC Ph” model of coping and resiliency: Theory, research and cross-cultural application. London, England: Jessica Kingsley. 2013.
71. Horowitz M. J. II Arch. Gen. Psychiatry. 1974. Vol. 31.P. 768-781.

72. Savery J. R. BE VOCAL: Characteristics of Successful Online Instructors. Journal Interactive Online Learning. 2005. Vol. 5. № 2. P. 141-152.
73. Definition of PODCAST. Merriam-Webster: america's most trusted dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/podcast> (дата звернення: 11.01.2025).
74. Bonini T. The Second Age of Podcasting: reframing podcasting as a new digital mass medium. Quaderns del CAC. 2015. T. XVIII, № 41. 23—33 с.
75. Bar-On R. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Handbook of emotional intelligence. San Francisco : JosseyBass, 2000. P. 363—388